

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI  
CYRILOMETODĚJSKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA

Katedra pastorální a spirituální teologie

Vlastimil Čech

## **Modlitba v životě starých a nemocných**

Bakalářská práce

Vedoucí práce: Luisa Karczubová, Th.D.

Obor: Teologické nauky

OLOMOUC 2014

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně a použil jsem přitom jen uvedené prameny a literaturu.

V Brně dne 15. března 2014

## **Poděkování**

Na tomto místě bych rád poděkoval Luise Karczubové, Th.D. za cenné rady, podněty a připomínky při zpracování mé bakalářské práce. Také bych chtěl poděkovat celé rodině za podporu a povzbuzení.

## Obsah

Obsah.....	4
Úvod.....	6
1. Modlitba .....	8
1.1. Rozdělení modlitby.....	9
1.2. Způsob modlitby.....	10
1.3. Význam modlitby .....	12
2. Stáří .....	14
2.1. Vymezení pojmu.....	15
2.2. Obtíže, s kterými se potýkají staří .....	17
2.3. Vyrovnání se s problémy .....	20
3 Nemocní .....	22
3.1 Vymezení pojmu nemoc .....	22
3.2 Druhy nemocí .....	24
3.3 Zvládnutí nemoci .....	25
4 Praktická část.....	28
4.1 Cíl výzkumu a metodologie.....	28
4.2 Výzkumný vzorek, výzkumné otázky .....	28
4.3 Analýza získaných dat .....	31
4.3.1 Paní A.....	31
4.3.2 Paní B .....	33
4.3.3 Paní C .....	35
4.3.4 Paní D.....	36
4.3.5 Pan Z .....	38
4.3.6 Pan Y .....	40
4.3.7 Pan X.....	41
4.3.8 Vyhodnocení výzkumných otázek .....	42

4.4	Diskuse .....	43
	Závěr.....	45
	Anotace.....	46
	Resumé .....	47
	Summary .....	48
	Literatura.....	49

## Úvod

Modlitba, ať už je jakákoliv má velký význam v životě každého člověka, o to více v životě starých a nemocných lidí. Modlitba udržuje člověka v neustálém spojení s Kristem a pro staré a nemocné je o to důležitější, protože se při svých životních zkouškách necítí tak osamoceni. Samota je dána také tím, že někdy není rodina, schopna se o tyto lidi postarat, a proto jsou nuceni přebývat v nemocnicích, domovech důchodců, penzionech, ústavech, případně i hospicích a jiných zařízeních, kde jsou odkázáni na péči cizích lidí.

Právě modlitba, která je pronášena ústy nemocných a je obětována na nějaký úmysl, ať skrytý nebo zjevný úmysl, je velmi důležitá nejen pro jednotlivce, ale také pro celou církev. Síla modlitby vychází z naší víry, která může být považována za léčivou sílu.<sup>1</sup> Nemocný, starý a popřípadě celá strádající rodina někdy očekávají od víry a potažmo i od modlitby tělesné uzdravení. Jak můžeme najít v Novém zákoně „A tak vám pravím: Proste a bude vám dáno, hledejte a naleznete, tlučte, a bude vám otevřeno. Neboť každý, kdo prosí, dostává, a kdo hledá, nalézá, a kdo tluče, tomu bude otevřeno (Lk 9-11).“ I přestože k vyslyšení prosb a k tělesnému uzdravení nedojde, má modlitba své nezastupitelné místo, protože dá těmto lidem ve strádání smysl a psychickou oporu. Modlitba se stává pro tyto staré a nemocné často jediným zdrojem jejich radosti a útěchy. Přesto se nemocní a staří lidé nemodlí jen prosebné modlitby, ale využívají široký okruh modliteb. Někteří starší lidé však už nejsou schopni samostatné modlitby, nebo duchovní četby či čtení písma svatého a jsou odkázáni na ošetřující osobu nebo na někoho, kdo je ochoten jim předčítat nebo se s nimi modlit a povídat si.

Tato bakalářská práce se bude zabývat pojmem nemoc, neboť pod pojmem nemoc si každý představí něco jiného. Může jít například o běžnou chřipku, zlomenou nohu nebo také o nějaký druh onkologického onemocnění, nebo dokonce o nemoc, jako životní postižení, či celoživotní úděl.

Teoretická část této práce se zabývá vymezením pojmu modlitba, rozdělením modlitby, různými způsoby modlitby, a významem modlitby pro každého člověka, obzvláště pro staré a nemocné. Dále pak problematikou stáří a nemoci, obtížemi, s kterými se potýkají

---

<sup>1</sup> HÄRING, Bernhard. *Viděl jsem tvé slzy: útěšná knížka pro nemocné a jejich blízké*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 1996, s. 7

staří a nemocní, vyrovnáním se s nemocí pro postiženou osobu i pro její blízké a problémy stáří.

Praktická část je výpovědí sedmi starých a nemocných respondentů, kteří vypovídají o svém vztahu k víře a modlitbě, a co pro ně konkrétně modlitba a víra v těžkých životních chvílích znamená. Jaké modlitby se nejčastěji modlí a jak je pro ně modlitba důležitá. Dále bylo zjišťováno, jakou formu modlitby preferují, zda společnou nebo soukromou. Tento kvalitativní výzkum je v závěru práce vyhodnocen a zjištěné poznatky jsou přehledně zpracovány a konfrontovány s teoretickou částí.

## 1. Modlitba

Co to vlastně modlitba je? Modlitbu je možné definovat několika způsoby, ale samotné definice se prakticky od sebe svým významem moc neliší. V Kancionále<sup>2</sup> najdeme: „Modlitba je setkání, rozhovor člověka – dítěte Božího s Otcem za vedení Ducha Svatého. Je to dar, přijetí Bohem, spočinutí v Bohu. Modlitbou se vytváří a roste důvěra, oddanost a láska k Bohu. Modlitba je výsada věřícího člověka. Je to však i jeho služba; vyžaduje svědomité plnění a je mnohdy nesnadná. Člověk však žije v dobrém vztahu k Bohu jen tehdy, když se pravidelně a dobře modlí. Staří křesťané to vyjádřili: Jaká modlitba, taková víra.“

Katechismus katolické církve<sup>3</sup> v článku 2559 uvádí, že „Modlitba je povznesení duše k Bohu nebo prosba k Bohu o vhodná dobra.“ Dále pak v článku 2564 najdeme „Křesťanská modlitba je vztahem smlouvy mezi Bohem a člověkem v Kristu. Je to činnost Boha a člověka; vyvěrá z Ducha svatého a z nás, je zcela zaměřená k Otci ve spojení s lidskou vůlí Božího Syna, který se stal člověkem.“

Milan Salajka<sup>4</sup> ve svém díle Modlitba věřícího společenství píše: „Modlitba svou podstatou je reakce na Boží slovo. Říkáme, že je to záležitost milosti. Ne člověk hledá Boha, nýbrž Bůh je připraven a vyhlíží člověka.“

Tomáš Špidlík<sup>5</sup> se v knize Prameny světla odvolává na Suarézova slova, který definuje modlitbu trojím způsobem:

1. v nejširším slova smyslu, každý dobrý skutek;
2. ve smyslu užším je modlitba dobrý skutek našich schopností duchovních, myslí a vůle, tj. myšlenka na Boha a zbožné rozhodnutí;
3. v pravém a vyhraněném smyslu však je modlitba prosba k Bohu.

Z výše uvedeného je tedy patrné, že modlitbou může být jak dobrý skutek, nebo rozhodnutí, které je dobré pro naše bližní nebo prosba za dobro nás samotných a našich bližních.

---

<sup>2</sup> Kancionál: společný zpěvník českých a moravských diecézí. 30. vyd., 2. vyd. v nakl. Katolický týdeník. Praha: Katolický týdeník, 2004, s. 17.

<sup>3</sup> Katechismus katolické církve. 1. vyd. Praha: Zvon, 1995, s. 621

<sup>4</sup> SALAJKA, Milan. *Modlitba věřícího společenství*. 1. vyd. Praha: Blahoslav, 1979, s. 11.

<sup>5</sup> ŠPIDLÍK, Tomáš. *Prameny světla: (příručka křesťanské dokonalosti)*. 4. vyd. (v nakl. Refugium). Olomouc: Refugium Velehrad-Roma, 2009, s. 346



Simon Tugwell<sup>6</sup> se nad modlitbou zamýšlí takto: „Modlitba není další povinností, kterou musíme splnit, další dovedností, kterou musíme zvládnout, dalším předmětem studia, ze kterého musíme složit zkoušku. Je to vztah, a to vztah s Bohem.“ Další definice je možné hledat v mnoha knihách a odborných pracích, a tak najít velké množství podobných definic, ale jak již bylo zmíněno výše, jsou to definice různé, ale svou podstatou se od sebe moc neliší. Jádrem modlitby je náš vztah k Bohu a naslouchání jeho slovu a uskutečňování dobrých skutků vzhledem k našim bližním.

## 1.1. Rozdělení modlitby

Modlitbu lze dělit podle různých kritérií. Může se jednat o modlitbu společnou nebo soukromou, modlitbu vlastními slovy nebo podle předlohy. Jedna z možností je rozdělení podle obsahu a to: na velebení a klanění, prosebnou modlitbu, přímlyvnou modlitbu, modlitbu důkřvzdání a modlitbu chvály.<sup>7</sup> Jednotlivé zpřsoby jsou pak v Katechismu probrány následujícím způsobem:

### **Velebení a klanění**

Velebení je základní směr křestřanské modlitby, je to setkání Boha s člověkem. Velebením vyjadřujeme důk za Boží dary, které jsme od Boha dostali. Klanění je fyzickým a viditelným projevem naší úcty k Bohu. Chová se tak každý člověk, který uznává, že Bůh je jeho stvořitelem a on je jen jeho vřtvor. Je to postoj, který dodává jistotu vysloveným prosbám.

### **Prosebná modlitba**

Základním faktorem prosebné modlitby je prosba, tedy nějaká potřeba člověka, o kterou prosí. Prosba může mít různé podoby vyjadřované lidskou mluvou. Někdo vymáhá,

---

<sup>6</sup> TUGWELL, Simon. *Modlitba: život s Bohem*. 1. vyd. Překlad Pavel Kolmačka. Olomouc: Velehrad, 1995, s. 7

<sup>7</sup> *Katechismus katolické církve*. c. d., s. 638–644

sténá, žadoní, naléhavě volá, zoufá si a podobně, ale nejtypičtější je pokorná prosba, která je pronášena s úctou a láskou k Bohu.

### **Přímluvná modlitba**

Tato modlitba je zvláštním druhem modlitby. Přimlouvání se, znamená žádat a prosit o něco ve prospěch druhého. Přímluvná modlitba nás více připodobňuje k Ježíšově modlitbě, kde můžeme slyšet, jak se u svého Otce přimlouvá za své nepřátele: „Otče, odpusť jim, vždyť nevědí, co činí (Lk 23,34).“ Modlitba přímluvná nezná hranic a často je spojována s přímluvou za nepřátele.

### **Modlitba díkůvzdání**

Každá událost v lidském životě je důvodem ke vzdávání díků. Ať už se jedná o radost, děkujeme, že se můžeme radovat, nebo bolest, pak děkujeme, že jsme vše zvládli, trápení nás obvykle posune blíže k Bohu, pak opět děkujeme. Běžné každodenní události a potřeby mohou být pohnutkou pro díkůvzdání. „Za všech okolností děkujte, neboť to je vůle Boží v Kristu Ježíši pro vás (1 Te 5,18).“

### **Modlitba chvály**

Katechismus katolické církve v článku 2639 uvádí, že: „chvála je způsob modlitby, která bezprostředněji uznává, že Bůh je Bůh.“ Modlitba chvály se soustřeďuje na Boha, opěvuje ho pro něho samého a oslavuje ho, protože je bez ohledu na to, co koná. V listě Efezským nás apoštol Pavel nabádá „plni Ducha zpívejte společně žalmy, chvalo zpěvy a duchovní písně (Ef 5,19).“

## **1.2. Způsob modlitby**

Modlitba je výsadou věřícího člověka. Je to forma setkání s Pánem, který vede každého člověka způsoby a cestami, které se mu líbí. Většinou je na věřícím, pro jaký projev

své modlitby se rozhodne, a který si zvolí jako nejvíce vyhovující. Křesťanská tradice uchovala tři nejzákladnější způsoby modlitby. Jedná se o ústní modlitbu, rozjímání a vnitřní modlitbu. Jeden ze společných rysů těchto tří modliteb je usebranost srdce. Katechismus katolické církve<sup>8</sup> v článcích 2700–2724 vymezuje způsoby modlitby následovně:

### **Ústní modlitba**

Ústní modlitba je asi nejrozšířenější modlitbou. V Lukášově evangeliu (11, 1–4) se Ježíš modlí a na přání učedníků, kteří ho prosili, aby je naučil modlit, říká: „Když se modlíte, říkejte: Otče, buď...“. Pronáší slova Modlitby Páně, a tím dává základ k ústní modlitbě celému lidskému pokolení. Ústní modlitba je nedílnou složkou křesťanského života. Umožňuje modlitbu ve společenství věřících, ať už se jedná o liturgii nebo společné modlitby v menších či větších skupinách věřících. Jednou z forem ústní modlitby je zpěv. Jak uvádí Tomášek<sup>9</sup> v Katolickém katechismu: „Krásně se modlí, kdo zbožně zpívá.“ Dále se také zmiňuje o střelných modlitbách, které rychle povznášejí k Bohu. Jsou to modlitby, které jsou vyjádřeny pouze několika slovy, například „Pane Ježíši, s tebou a pro tebe!“<sup>10</sup>

### **Rozjímání**

Rozjímání neboli meditace je dalším způsobem modlitby. Je to vlastně hledání proč a jak vést křesťanský život. K rozjímání je potřeba velkého soustředění, aby pozornost byla ukázněna. Věřící člověk si obvykle pomáhá nějakou vhodnou knihou nebo Písmem svatým. Rozjímat nad přečteným znamená konfrontovat přečtené se sebou samým a svým životem. Přechází se od myšlenek ke skutečnosti. Podle množství víry a pokory se dochází k hnutí, která hýbou srdcem a která mohou rozlišovat. Jde o to, aby člověk došel k poznání: „Pane, co chceš, abych učinil?“<sup>11</sup> (KKC 2706). Metody rozjímání jsou různé. Každý má metodu rozjímání, která je mu blízká. Rozjímání působí především na emocionální stránku člověka, ale vždy by měla směřovat k tomu, aby došlo k lepšímu poznání Ježíše.

---

<sup>8</sup> *Katechismus katolické církve*. c. d., s. 657–661

<sup>9</sup> TOMÁŠEK, František. *Katolický katechismus*. 7., přeprac. vyd. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1968, s. 86

<sup>10</sup> Tamtéž, s. 87

<sup>11</sup> *Katechismus katolické církve*. c. d., s. 658

## Vnitřní modlitba

Co je to vnitřní modlitba? Svatá Terezie odpovídá: „Vnitřní modlitba, podle mého názoru, není nic jiného než důvěrný vztah přátelství, v němž člověk důvěrně hovoří mezi čtyřma očima s tím Bohem, o němž ví, že je jím milován.“<sup>12</sup>

„Vnitřní modlitba je prostým vyjádřením tajemství modlitby: je to pohled víry upřený na Ježíše, naslouchání Božímu slovu, mlčící láska. Uskutečňuje spojení s Kristovou modlitbou v té míře, v jaké nám dává podílet se na jeho tajemství.“<sup>13</sup>

Ponořit se do vnitřní modlitby můžeme kdykoli. Nebrání nám v tom ani zdravotní stav, ani pracovní podmínky, dokonce ani místo, na kterém se právě nacházíme. Je třeba pouze obrátit srdce k Pánu, který nás miluje, abychom se mu mohli odevzdat a on nás mohl očistit a přeměnit. K tomu, abychom se s ním mohli správně spojit, je třeba ztišení, pokora a odevzdanost do vůle Boží.

Vnitřní modlitba je nejjednodušším výrazem tajemství modlitby. Je to dar, milost. Vnitřní modlitba je také okamžikem, kdy jsme ve společenství s Nejsvětější Trojicí, Otcem, Synem a Duchem Svatým.

Vnitřní modlitba je pohled víry upřený na Krista, je to také naslouchání Božímu slovu. Může jím být i ticho – mlčící láska. Ve vnitřní modlitbě můžeme prožívat Ježíšovo velikonoční vzkříšení.

### 1.3. Význam modlitby

„Pán Ježíš se modlíval každodenně, často dlouho do noci, ba i celou noc. Oč více je potřebí modlitby každému z nás! Proto Církev povzbuzuje věřící denně k modlitbě zvoněním, příkladem i slovem. V každé mši svaté kněz vybízí opět a opět „Oremus!“ (Modlete se!) modlitba nás spojuje s Bohem, posvěcuje nás a posiluje k dobrému, těší nás v soužení, pomáhá v nouzi a zjednává nám milost k setrvání v dobrém až do smrti.“<sup>14</sup>

---

<sup>12</sup> *Katechismus katolické církve. c. d., s. 658*

<sup>13</sup> *Tamtéž, s. 661*

<sup>14</sup> TOMÁŠEK, František. *Katolický katechismus. c. d., s. 87*

Modlitba je dar milosti a z naší strany předpokládá vždy úsilí. Velcí mužové modlitby Starého zákona před Kristem, Matka Boží i světci nás učí, že modlitba je boj. A to boj proti nám samým a proti prohnání pokušitele, který nás chce odvrátit od modlitby a tím i od spojení s Bohem.

V dnešním uspěchané době nemá mnoho lidí čas na modlitbu, modlitba je neproduktivní, a tedy podle nich neúčinná. Také náš boj musí čelit různým neúspěchům v modlitbě. Je nutno bojovat o pokoru, důvěru a vytrvalost.

„Dokud dýcháš, žiješ. Dýcháním se okysličuje krev a tak se udržuje tvůj život. Máš nejen tělo, máš také duši. I duše musí dýchat. Dýcháním duše je modlitba. Když se modlíš, tvoje duše čerpá u Boha posilu, aby sis vždy zachoval milost posvěcující, přemáhal pokušení a konal dobré skutky. Dej si proto hodně záležet na dobré, zbožné modlitbě! Co nejčastěji používej modliteb střelných. Tak bude tvoje duše modlitbou stále dýchat a stále čerpat potřebnou posilu.“<sup>15</sup>

„Bez přestání se modlete (Sol 5,17).“ „Děkujte stále Bohu Otci za všechno ve jménu našeho Pána, Ježíše Krista (Ef 5,20).“ „Při každé příležitosti prostě a modlete se, jak to vnuká Duch. Buďte v tom velmi bdělí a vytrvale se modlete za všechny křesťany (Ef 6,18).“ Taková neúnavná horlivost může vyvěrat jen z lásky. Tato láska otevírá naše srdce pro tři zřejmé, zářivé a oživující skutečnosti víry:<sup>16</sup>

- Je vždy možné modlit se,
- Modlit se – to je životní nutnost,
- Modlitba a křesťanský život jsou neodlučitelné.

Především ve starém zákoně, hlavně v žalmech, kde se modlitební zbožnost stává svědectvím, co všechno je modlitba, se dozvídáme, že modlitba provází nejen náboženské slavnosti, ale i všední dny. Modlitba zaznívá jak v bídě, nebezpečí, neštěstí, ale je přítomna i ve všech radostných životních situacích celého starozákonního lidu. Stejně tak by modlitba měla být součástí našeho každodenního života.

---

<sup>15</sup> TOMÁŠEK, František. *Katolický katechismus*. c. d., s. 90

<sup>16</sup> *Katechismus katolické církve*. c. d., s. 665–666

## 2. Stáří

Stáří je obecné označení pro poslední vývojovou etapu, která uzavírá a završuje lidský život. Je považováno za období, kdy je člověk v pokročilém věku, opouští ho tělesné síly, přestává chodit do zaměstnání a stává se z něho důchodce. Každý člověk je jiný a každý má i jiné tělesné a duševní dispozice, a proto i každý jinak reaguje na tento přechod a život v odlišném a velmi rozdílném způsobu života.

Při odchodu z pracovního procesu do důchodu se někdo cítí velmi unavený a vyčerpaný a je rád, že si odpočine. Někdo se naopak nemůže smířit s tím, že už je nepotřebný pro společnost a má už do konce života sedět doma a čekat na smrt. Pokud je člověk v tomto věku zdravý, a netrápí ho žádné neduhy a problémy jiného rázu, tak se lehce vyrovná se vším, co mu je postaveno do cesty. Když však přijde nemoc, smrt v rodině nebo nějaké tělesné nebo jiné zdravotní postižení, rázem si neví rady a je v koncích a hledá útěchu jinde.

Věřící člověk, který je starý nebo nemocný má v tomhle výhodu, protože hledá útěchu ve víře, v modlitbě. Modlitba ho spojuje s Pánem, dává mu sílu k překonání potíží, posiluje k dobrému, těší v soužení a pomáhá v nouzi. Pokud je život bez obtíží, tak se dokáže radovat z každého nového dne a děkovat za dar života.

„Čas se připomene téměř každému, ať se nám to líbí nebo ne, když stáří a ubývající síly nás odsunou do samoty. Mnoha lidem je z toho smutno, ale přesto nesmíme upadnout do apatie a být druhým přítěží. Musíme být soběstační, dokud můžeme. Ale nevyhnutně budeme čím dál víc osamělí. Jestliže jsme toužili po osamělosti a naučili se ji mít rádi, protože jsme v ní našli Boha, mohou být poslední roky těmi nejšťastnějšími v celém našem životě, prožívané v co nejtěsnějším sepeřím s Ním, a Jeho láska a bytí tak může skrze nás zářit mnoha duším. (Margaret Eveningová).“<sup>17</sup>

Také stát pamatuje na staré lidi a má pro ně připravený peněžní příspěvek (sociální dávky), který je jim vyplácen prostřednictvím starobního důchodu. Tak i když nepracují, mají jistý příjem, který jim umožňuje zaplatit nezbytné výdaje na bydlení a stravu.

---

<sup>17</sup> STROUD, Marion. *Stáří je dar*. 1. vyd., Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1996, s. 29 (vlastní počítání – jedná se o nestránkovaný svazek)

## 2.1. Vymezení pojmu

V této podkapitole se můžeme setkat s pojmy stáří a stárnutí. Ačkoli se jeví jako velmi podobné, je mezi nimi přece jen rozdíl. Než se ale k těmto pojmům dostaneme, tak si něco málo řekneme o vývojovém období.

Od narození až do okamžiku smrti probíhá život v určitých vývojových etapách. Za jednu ze základních charakteristik člověka je považován věk. Je to velmi důležitý ukazatel. Samotný údaj o věku však nemá dostatečnou vypovídající hodnotu, a to hlavně ve stáří. Věkové kategorie jsou členěny několika odlišnými způsoby.<sup>18</sup>

Světová zdravotnická organizace (WHO) vychází z patnáctiletých věkových cyklů a podle nich uvádí následující rozdělení:

30 – 44 let    dospělost

45 – 59 let    střední věk (nebo též zralý věk)

60 – 74 let    senescence (počínající, částečné stáří)

75 – 89 let    kmetství (neboli senium, vlastní stáří)

90 let a více    patriarchum (dlouhověkost)

Také je hodně užívané a rozšířené členění stáří podle Mühlpachra,<sup>19</sup> který se celý život věnuje problematice sociální práce a pedagogice:

65 – 74 let    mladší senioři (problematika, volného času a aktivit)

75 – 84 let    staří senioři (změna funkční zdatnosti, atypický průběh nemocí)

85 let a více    velmi staří senioři (problém soběstačnosti a zabezpečení)

Každá etapa má své charakteristiky a zákonitosti, které platí i pro období stárnutí a stáří. Tato dvě období jsou všeobecně chápána a pojímána spíše negativně, a to s velkými obavami. Je očekáváno omezení v důsledku ztráty soběstačnosti, sociální izolace, ztráta možnosti seberealizace a mnoho dalších negativních projevů stárnutí a stáří. Tyto obavy

---

<sup>18</sup> MALÍKOVÁ, Eva. *Péče o seniory v pobytových sociálních zařízeních*. 1. vyd. Praha: Grada, 2011, s. 14

<sup>19</sup> MÜHLPACHR, Pavel. *Gerontopedagogika*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2004, s. 14

nejdou zcela opodstatněné, protože v průběhu stárnutí a stáří nedochází automaticky k výše zmíněným problémům, ale závisí to na konkrétním průběhu stárnutí a stáří. Jak vidí tato dvě období autoři zabývající se touto problematikou, nalezneme v následující stati.

Stárnutí (gerontogeneze, involuce) je přirozený a biologicky zákonitý proces, během kterého se snižují adaptační schopnosti a ubývají funkční rezervy organismu. Probíhá již od početí, ale za skutečné projevy stárnutí považujeme až pokles funkcí, který nastává po dosažení sexuální dospělosti.<sup>20</sup>

Stárnutí je specifický, nezvratný a neopakovatelný biologický proces, který je univerzální pro celou přírodu a jehož průběh je nazýván životem. Délka života je přitom geneticky determinovaná a pro každý druh specifická.<sup>21</sup>

Viewegh<sup>22</sup> definuje stárnutí jako souhrn pochodů, především biofyziologických, probíhajících v čase. Jde o biologickou zákonitost, jejíž podstatou jsou postupné biofyziologické změny v organismu. Nevratnost těchto změn způsobuje zánik organismu, smrt. Stárnutí se podle Viewegha rozlišuje na biologické, psychologické a sociální. Výsledným stavem stárnutí je vlastní stáří.

„Stárnutí je velmi složitý multifaktoriální děj. Je výslednicí vzájemného působení genetických podmínek (daných druhově i individuálně) a faktorů zevního prostředí.“<sup>23</sup> Je tedy patrné, že něco ovlivnit nemůžeme, protože je to v naší genetice, avšak vnější faktory ovlivnit alespoň částečně můžeme – např. změnou prostředí.

Stáří (sénium) je označení posledních etap ontogenetického vývoje člověka. Jedná se o projev a důsledek involučních změn probíhajících různou rychlostí a s výraznou inter-individuální variabilitou.<sup>24</sup> Na charakteru stáří se podílí řada faktorů, např. zdravotní stav, životní styl, vlivy sociálně ekonomické a psychické.

---

<sup>20</sup> ČEVELA, Rostislav, KALVACH, Zdeněk a ČELEDVÁ, Libuše. *Sociální gerontologie: úvod do problematiky*. 1. vyd. Praha: Grada, 2012, s. 20

<sup>21</sup> TOPINKOVÁ, Eva, NEUWIRTH, Jiří. *Geriatric pro praktického lékaře*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 1995, s. 13

<sup>22</sup> VIEWEGH, Josef. *Psychologie stáří*. Brno: Ústav pro další vzdělávání středních zdravotnických pracovníků, 1972, s. 13

<sup>23</sup> PACOVSKÝ, Vladimír. *O stárnutí a stáří*. 1. vyd. Praha: Avicenum, 1990, s. 30

<sup>24</sup> ČEVELA, Rostislav, KALVACH, Zdeněk a ČELEDVÁ, Libuše. *Sociální gerontologie: úvod do problematiky*. c. d., s. 19



Haškovcová<sup>25</sup> charakterizuje stáří jako přirozené období lidského života, vztahované k životnímu období dětství, mládí a době zralosti. Zdůrazňuje, že stáří není nemoc, ale přirozený proces změn, které trvají celý život, ale více zřetelné jsou až v pozdějším věku.

„Stáří není choroba, je však spojeno se zvýšeným výskytem nemocí a zdravotních potíží. Kromě smrti je hlavní hrozbou chorob ztráta soběstačnosti.“ Ta se s přibývajícím věkem výrazně snižuje, a starý člověk si tak nemůže své základní potřeby plně uspokojovat sám, což vede ke zvýšené závislosti na jiných lidech a mnohdy k nucené životní změně.<sup>26</sup>

Konečnou etapou procesu stárnutí nebo jinými slovy konečnou etapou geneticky vyměřeného trvání života je období, kterému říkáme stáří. S definicí stáří jsou obtíže a po staletí se jej snaží definovat umělci, filozofové a také přírodovědci. Dnes se ve většině zemí používá patnáctiletá periodizace lidského věku, tak jak ji navrhla Světová zdravotnická organizace.<sup>27</sup>

## 2.2. Obtíže, s kterými se potýkají staří

Je mnoho obtíží, s kterými se staří lidé potýkají. Dají se rozdělit do několika skupin. Jsou to problémy spojené s výskytem různých nemocí a úrazů. Dále se může jednat o nesamostatnost, která bývá spojena s žádostí o pomoc jiných, třeba i cizích lidí. Anebo dokonce k takové změně, která souvisí s výměnou domácího prostředí za ústavní nebo nemocniční. Jednou z obtíží může také být odchod dětí z domova, kdy staří zůstávají sami, a velmi těžko si zvykají na tzv. „prázdnou domácnost“, kterou někdy zdvojnásobí i odchod jednoho z manželů na věčnost. Avšak i soužití ve vícegenerační rodině nemusí správně fungovat a obtíže tu mohou být na denním pořádku. V poslední době se vyskytují i problémy, že staří, třeba i ne vlastní vinou, přijdou o střechu nad hlavou a ve stáří nemají kde hlavu složit. Dobré je, když tyto obtíže nezanechají na starých lidech dlouhodobé následky a geronti se rychle adaptují.

Úrazy a nemoci jsou asi největším problémem stáří, protože na sebe nabalují i další obtíže, které jsou spojené např. s imobilitou, nesamostatností, potřebou ošetření atd.

---

<sup>25</sup> HAŠKOVCOVÁ, Helena. *Fenomén stáří*. 1. vyd. Praha: Panorama, 1990, s. 58

<sup>26</sup> MÜHLPACHR, Pavel. *Gerontopedagogika*. c. d., s. 39

<sup>27</sup> TOPINKOVÁ, Eva, NEUWIRTH, Jiří. *Geriatric pro praktického lékaře*. c. d., s. 17

Pro prevenci úrazů je dobré upravit domácnost starších lidí tak, aby bylo co nejméně nástrah, které by komplikovaly život již méně bystrým lidem. Asi mezi nejobávanější úraz mezi starými lidmi je považována fraktura krčku stehenní kosti, ale existuje i mnoho dalších úrazů, které jsou způsobeny buď nepozorností, nebo něčím jiným, také různé pády mohou být signálem začínající choroby. I nemoci ve stáří mívají většinou odlišný charakter od běžných chorob. V tomto období přibývá stavů na pomezí mezi zdravím a nemocí a je nutný komplexní pohled na starého a nemocného člověka. Problematikou nemocí starších a starých lidí se bude zabývat celá třetí kapitola.

Každý člověk když zestárne, touží po tom, aby byl co nejdéle samostatný, obsloužil se sám a nebyl na obtíž jiným lidem, někdy třeba i cizím. Ne vždy, je to ale možné. Různé choroby a úrazy upoutají na lůžko člověka a je nutné, aby se o něho někdo postaral. Nejlepší je, když má ještě nemocný partnera, na kterého se může spolehnout nebo rodinu, která je schopna a ochotna nemocnému posloužit. Jestli tomu tak není, existuje pečovatelská služba, která je za úplatu „určena občanům, kteří potřebují pomoc při osobních úkonech nutných k životu (najedení, umytí, oblékání, podání léku) nebo při obstarávání nutných prací v domácnosti (nákupů, pochůzek, donášky jídla), nemohou-li jim potřebnou péči poskytnout rodinní příslušníci ve společné domácnosti.“<sup>28</sup>

Pokud se starý člověk dostane do nemocnice, ještě není tak zle, ale když už se ocitne na oddělení LDN, tak většinou jde do tuhého. Pro mnoho starých lidí v dnešní době je pobyt na oddělení LDN čekáním buď na smrt, nebo na změnu, která se projeví výměnou domácího prostředí za ústavní. V mnoha případech se jedná o domovy důchodců, které jsou specializované na pobyt těžce zdravotně postižených osob, protože když je starší důchodce soběstačný, raději volí vlastní domov, a když to není možné, přikloní se k penzionu nebo domu s pečovatelskou službou. Tato instituce je posledním domovem, kde většina starých a nemocných umírá. „Stále méně se umírá doma, stále více v ústavech. Když kdysi umíral Říman ve svém domě a uprostřed svých drahých, přijal nejstarší syn v polibku jeho poslední vydechnutí a zavolal otce jménem (conclamatio). Dnes se často stává, že posíláme synovi telegram o úmrtí jeho otce z nemocnice na dovolenou.“<sup>29</sup>

Odchod dětí z domova je většinou staršími lidmi považován za neštěstí. Rodiče velmi těžce nesou, že je jejich dospělé děti, nebo mladé rodiny jejich dětí, opouštějí a po nich

---

<sup>28</sup> PACOVSKÝ, Vladimír. *O stárnutí a stáří*. c. d., s. 95

<sup>29</sup> Tamtéž, s. 116

zůstane v domě prázdnou, hlavně pokud už jsou na světě vnoučata, tak je to moc bolí a těžce se s tím vyrovnávají. Jestliže se k tomu přidá odchod jednoho partnera na věčnost, většinou pozůstalý jedinec samotu nevydrží a přistoupí k náhradnímu řešení tíživé situace. Tím může být buď penzion, domov důchodců, dům s pečovatelskou službou aj. V případě, že ještě není moc starý, tak se někdy snaží najít si nového partnera.

Vícegenerační rodina je jedním z modelů, kdy v jedné domácnosti žije více generací a navzájem se dobře snášejí a pomáhají si. Pokud jde o zdravého a soběstačného člověka, který se ještě podílí na chodu domácnosti, případně potřebuje jednorázovou pomoc mladších členů rodiny, nebývají problémy. Složitá situace však nastane, je-li v rodině nemocný, nesoběstačný a na rodině závislý stařec. „Peče o starého a nemocného člověka v rodině nebo též s pomocí rodinných příslušníků v jeho vlastní domácnosti je možná pouze při současném splnění tří základních podmínek:

1. aby rodina o nesoběstačného geronta chtěla pečovat,
2. aby o něj pečovat mohla,
3. aby to uměla.

Důležitá je především motivace, která k převzetí náročné péče vede. Je dána morálními kvalitami rodiny, procesem rodinné mravní výchovy, žebříčkem hodnot. Rodinná péče o starého člověka se jen těžko dá nařídit. Musí být eticky motivována a také s pochopením přijímána.<sup>30</sup>

Problémem, který je charakteristický pro tuto dobu, je pozbytí střechy nad hlavou. Zvláště u starých lidí jde o téměř neřešitelný konflikt, kdy si sami neumí poradit. Tato situace může nastat buď vlastní vinou, nebo i vinou někoho jiného, komu starý člověk důvěřuje a svěří mu svůj majetek k tomu, aby s ním hospodařil. Nebo v dobré vůli dovolí svým dětem, příbuzným nebo známým, aby ručili jejich domem, a ti zkrachují, a staří přijdou takto o svůj domov. Pokud se tato situace vyřeší včas a s nadhledem je to dobré, ale někdy si starý člověk neví sám rady a místo vyřešení dochází k tragickým koncům, kdy už není možné pomoci.

---

<sup>30</sup> PACOVSKÝ, Vladimír. *O stárnutí a stáří*. c. d., s. 54

### 2.3. Vyrovnání se s problémy

Problémy, ať už jsou jakéhokoliv rázu, je nutné řešit a nenechat si je tzv. přerůst přes hlavu. Mnoho nemocných a starých lidí si neví rady s různými i banálními problémy, které mohou být způsobeny rychlou změnou prostředí. Avšak pro mladého člověka mohou být snadno řešitelné. Proto je dobré, když se najde v okolí starých lidí někdo, kdo jim jejich problémy pomůže vyřešit. Mohou to být problémy rázu bydlení, vaření, zajištění nákupu, dopravy k lékaři, různé nesnáze s vyřízením záležitostí na úřadech či jen nějaká drobnost v domácnosti např. kapající vodovodní kohoutek apod.

„Senioři na sklonku svého života často bilancují, ohlíží se zpět, hodnotí svůj život a kladou si otázky o smyslu svého života, zda splnili vše, co měli nebo co asi bylo jejich úkolem.“<sup>31</sup> Autorka je toho názoru, že mnoho seniorů se ve stáří při svém bilancování a zjišťování příčin určitých událostí, dostává k hledání smyslu života, a potažmo i vracení se k ztracené víře nebo pronikání do tajů víry. Potřebují k tomu tichého empatického člověka, který jim pozorně naslouchá a v případě potřeby jim vysvětlí to, čemu nerozumí. Víra je dar, a jsme-li tímto darem obdařeni, tak se nám žije lehčeji, protože všechny problémy a těžkost vložíme na Pána.

Jednou z možností řešení problémů spojených s nemocí a těžkostmi stáří je u věřícího člověka svátost nemocných. Svátost pomazání nemocných je zvláštní dar Ducha Svatého. „Základní milostí této svátosti je milost útěchy, pokoje a odvahy, aby člověk překonal potíže, které působí vážná nemoc nebo slabost stáří. Tato milost je darem Ducha Svatého, který obnovuje důvěru a víru v Boha a posiluje proti pokušením zlého ducha, to je proti pokušením malomyslnosti a úzkosti před smrtí. Tato podpora Pána prostřednictvím síly jeho Ducha chce přivést nemocného k uzdravení duše, ale i těla, je-li to Boží vůle. Kromě toho, „jestliže se dopustil hříchů, bude mu odpuštěno (Jak 5,15).“<sup>32</sup>

Jsme „spojeni s Kristovým utrpením. Skrze milost této svátosti dostává nemocný sílu a dar spojit se mnohem důvěrněji s Kristovým utrpením: je jistým způsobem posvěcen, aby

---

<sup>31</sup> MALÍKOVÁ, Eva. *Péče o seniory v pobytových sociálních zařízeních*. c. d., s. 269

<sup>32</sup> *Katechismus katolické církve*. c. d., s. 386

přinášel plody připodobněním k výkupnému utrpení Spasitele. Utrpení, následek dědičného hříchu, dostává nový smysl: stává se účastí na Ježíšově spasitelném díle.“<sup>33</sup>

Svátost nemocných se uděluje pokřtěným, kteří těžce onemocní, čeká je těžký operační zákrok, anebo zakouší těžkosti v důsledku stáří. Tato svátost může být přijímána vícekrát.

Avšak najdou se i lidé, kteří se naopak od víry odkloní a na víru zanevřenou a hledají útěchu v alkoholu a propadají beznaději a depresi, a někdy svůj život ukončí i sebevraždou, protože ztratili smysl svého života a bojí se, že by pro své okolí byli pouze přítěží.

---

<sup>33</sup> *Katechismus katolické církve. c. d., s. 386*

### 3 Nemocní

Nemocní mohou být lidé buď staří, kde jde většinou o nemoc dlouhodobějšího charakteru nebo o smrtelnou nemoc či o chronické onemocnění – nemoc do konce života. V mladším věku se jedná o běžné onemocnění typu nachlazení, chřipka, zánět dýchacích cest apod. Někdy však, propukne v jakémkoliv věku vážná choroba, která končí buď uzdravením, nebo smrtí (vždy když není možné uzdravení, tak pacient časem umírá). Do skupiny nemocných řadíme také ty, kteří se narodili s absencí zdraví a nemoc je jejich údělem až do smrti, pacienti však umírají v různém věku.

#### 3.1 Vymezení pojmu nemoc

Nemoc je patologický stav těla nebo mysli, který je projevem změny funkcí buněk a v důsledku i morfologickým poškozením těchto buněk, tkání a orgánů. Podle normativní definice zdraví a nemoci je nemocí pouze takový stav, který nemocnému jedinci způsobuje subjektivní potíže, tato definice ale z lékařského hlediska nepokrývá všechny nemoci – příkladem je vysoký krevní tlak nebo některá nádorová onemocnění. Tato definice je tedy vhodná jen pro rozvinutá stadia nemoci.<sup>34</sup>

Funkcionalistická definice zdraví a nemoci definuje některé funkce organismu jako správné a jiné už jako patologické, bez ohledu na to, jestli ty patologické funkce způsobují nějaké subjektivní potíže. Problémem tohoto přístupu je stanovení „normálnosti“ funkcí, protože u většiny nemocí je přesun od fyziologických hodnot k patologickým plynulý.<sup>35</sup>

Termín onemocnění je někdy používán jako synonymum nemoci, jindy pro označení počátku nemoci nebo pro zdůraznění toho, že stav není trvalou vlastností organismu. Nemoc je opak zdraví. Zdraví může být definováno jako absence nemoci. Světová zdravotnická organizace (WHO) definuje zdraví jako „stav kompletní fyzické, mentální a sociální pohody, a nesestává se jen z absence nemoci nebo vady“. Přestože toto je užitečná a přesná definice,

---

<sup>34</sup> ČECHOVÁ, Marie. *Výskyt chronického onemocnění u žáků základní školy*. Brno, 2010, s. 6

<sup>35</sup> NEČAS, Emanuel, a kol. *Obecná patologická fyziologie*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2005, s. 45

dá se považovat za idealistickou a nerealistickou. Podle této definice WHO se dá klasifikovat 70–95 % lidí jako nezdravých.<sup>36</sup>

Nemoc je protikladem zdraví a zdraví je výsledkem rovnováhy v určitém daném fyzickém a sociálním prostředí. Tato rovnováha působí pohodu a v ní se může člověk socializovat, integrovat, chovat a projevovat se jako sociální bytost. Při narušení této rovnováhy biologických a psychických faktorů a jejich vzájemného působení ve fyzickém a sociálním prostředí dochází ke vzniku choroby.<sup>37</sup>

Lékaři definují nemoc jako souhrn reakcí organismu na poruchu rovnováhy mezi tímto organismem a prostředím. Hovoří se o patologii funkcí organismu ve vztahu k prostředí, která může mít průběh rychlý (nebo-li akutní), nebo také průběh pomalý, zdlouhavý čili chronický.

Příčiny mohou být buď zevní, nebo vnitřní. Mezi zevní příčiny můžeme zařadit příčiny biologické (bakterie, viry, plísně, parazity,...), fyzikální (elektrické výboje, autonehody, jaderné zbraně, uranové záření atp.), chemické (chemické podněty vnějšího prostředí, které působí otravy atp.), sociální (při selhání sociálních vazeb jsou vyvolávány stresy, neurózy atp.). Do skupiny vnitřních příčin řadíme genetické dispozice (žaludeční vředy podmíněné neurózou) a nedostatek sociální odolnosti vůči chorobám (dispozice, závislost).

Zvláštním příkladem nemoci je úraz. Je to zevní zásah působící na organismus náhle neboli krátce a má za následek poruchu zdraví. Většinou jde o zevní působení fyzikální (např. elektriny, ohně, pohybu předmětu atp.) chemické (chemikálie, barvy, výbušniny atd.) nebo sociální (stres, selhání člověka atp.). Do této kategorie se řadí dnes velmi časté dopravní nehody a přírodní katastrofy, které připraví o zdraví nebo o život velké množství lidí.

V okamžiku, kdy člověk nemůže zabránit poruše svého zdraví, nebo nemá dost vlastních sil a zdrojů, aby tuto poruchu odstranil, léčil se a rehabilitoval, se nemoc stává sociální událostí. Sociální událostí se nemoc stává, když není nemocný a starý schopen se postarat sám o sebe, potřebuje-li člověk pomoc jiné osoby nebo pomoc ekonomickou ve formě peněžité podpory, či pomoc institucionální ve formě např. charitní nebo ústavní péče.

---

<sup>36</sup> HUDEČKOVÁ, Helena a KUČEROVÁ, Eva. *Úvod do sociální politiky*, Praha: Česká zemědělská univerzita v Praze, 2011, s. 104

<sup>37</sup> TOMESŠ, Igor. *Sociální politika: teorie a mezinárodní zkušenost: výběr z přednášek přednesených na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy*. 1996, s. 100-101

## 3.2 Druhy nemocí

Existuje velmi mnoho druhů a skupin nemocí. Dají se dělit a třídit podle různých kritérií a podobností. Mezinárodní statistická klasifikace nemocí a přidružených zdravotních problémů MKN-10 má zajistit, aby ve všech členských státech Světové zdravotnické organizace (SZO) byly všechny nemoci, úrazy, příčiny smrti a další přidružené zdravotní problémy stejně vykazovány, stejně tříděny a tudíž byly srovnatelné. České znění MKN-10 bylo závazně přijato 1. 1. 1994 a od té doby se průběžně aktualizuje. Podle mezinárodní klasifikace nemocí se nemoci dělí takto<sup>38</sup>:

- Některé infekční a parazitární nemoci
- Novotvary
- Nemoci krve, krevtovorných orgánů a některé poruchy týkající se mechanismu imunity
- Nemoci endokrinní, výživy a přeměny látek
- Poruchy duševní a poruchy chování
- Nemoci nervové soustavy
- Nemoci oka a očních adnex
- Nemoci ucha a bradavkového výběžku
- Nemoci oběhové soustavy
- Nemoci dýchací soustavy
- Nemoci trávicí soustavy
- Nemoci kůže a podkožního vaziva
- Nemoci svalové a kosterní soustavy a pojivové tkáně
- Nemoci močové a pohlavní soustavy
- Těhotenství, porod a šestinedělí
- Některé stavy vzniklé v perinatálním období
- Vrozené vady, deformace a chromozomální abnormality

---

<sup>38</sup> *Mezinárodní statistická klasifikace nemocí a přidružených zdravotních problémů: MKN-10 : desátá revize : aktualizovaná verze k 1. 1. 2009. 2., aktualiz. vyd. Praha: Bomton Agency, 2008, s. 4*



- Příznaky, znaky a abnormální klinické a laboratorní nálezy nezařazené jinde
- Poranění, otravy a některé jiné následky vnějších příčin
- Vnější příčiny nemoci a úmrtnosti
- Faktory ovlivňující zdravotní stav a kontakt se zdravotnickými službami

Toto rozdělení je velice odborné a slouží převážně lékařům k určení diagnózy a zařazení nemocného do správné skupiny dle příznaků onemocnění a pacientem popsáných potíží.

### 3.3 Zvládnutí nemoci

Mluvíme-li o zvládnutí nemoci, pak musíme rozlišit dva přístupy. První přístup ze strany nemocného, a druhý ze strany těch, kteří se o něho starají. Většinou se jedná o partnera, nebo o nejbližší rodinu. Je-li člověk v ústavním léčení, pak rodinu nahrazuje personál nemocnice nebo ústavu, protože rodina se o něj z nějakého důvodu nemůže nebo nechce postarat.

Vyrovnaní se z nemoci je pro každého člověka velmi těžké. Obzvláště obtížné je to pro člověka, který ještě není starý a má život před sebou. V případě nevyléčitelné nebo smrtelné nemoci, přichází několik fází, kterými obvykle projde každý nemocný. Podle Elisabeth Kübler- Rossové jde o pět fází:<sup>39</sup>

První stadium – popírání a izolace. Toto období je typické na domněnky „asi se museli splést, to není možné, třeba zaměnili výsledky.“ Člověk přesvědčuje sám sebe, že to nemůže být pravda, propadá úzkosti, stahuje se do ústraní a bojuje sám se svými chmurnými myšlenkami. Je dobré nevnucovat se, ale nenechat takového člověka samotného se svým těžkým břemenem.

Druhé stadium – zlost. Nemocný se hněvá na všechno a na všechny kolem sebe a hledá nějakého viníka, který může za jeho nemoc. Nemůže se vyrovnat s tvrdou realitou, nerozumí tomu, proč se to stalo zrovna jemu, a kdo nebo co za to může. Jeho stížnosti

---

<sup>39</sup> KÜBLER-ROSS, Elisabeth. *O smrti a umírání: co by se měli lékaři, sestry, duchovní a lidé vůbec naučit od umírajících pacientů.*, 1993, s. 35-120

a volání jsou obvykle voláním o nějakou pomoc nebo podporu, aby na vše nebyl sám, aby se někdo za něho postavil a pomohl mu nést útrapy nemoci.

Třetí stadium – smlouvání. Nemocný se už tolik nehněvá, ale smlouvá. Ještě nepřijímá skutečnost, ale vyjednává. Snaží se jít teď po dobrém. Hledá různé možnosti léčení, diety, peníze na léky, vyhledávají se léčitelé, nebo někdo, kdo by poradil nebo pomohl. Nemocný vyjednává se životem, s Bohem.

Čtvrté stadium – deprese. Nemocný si uvědomuje, kolik toho ztrácí, čelí mnohým omezením. Nemůže se hýbat, někdy je upoutaný na lůžko. Nemůže jíst, co by chtěl a dopřávat si to, co si dopřával předtím. Má bolesti, klesá jeho výkonnost. Věci, které naplňovaly jeho život, jsou teď pryč. Možná má výčitky svědomí, strach. Nemá sebejistotu. Cítí, že je druhým na obtíž. Nemocný ztrácí všechno a všechny, které miluje. Člověk tímto volá - buďte se mnou! Touží po tom, aby s ním někdo byl, aby vydržel jeho smutek a nesnažil se mu ho povrchně vyvracet. Svět pro nemocného ztrácí barvy, chutě, vůni a někdy i smysl. Depresivní úsek cesty nemocného může však vést k přijetí věcí, tak jak jsou. Nemocný se ptá po smyslu svého života. Častá bývá otázka: „Můžu i přesto žít? Nemám ještě nějaký úkol?“ Tato etapa je postupné vyrovnávání se s těžkou nemocí.

Páté stadium – akceptace – přijetí. Nemocný se nehněvá, přijímá stav takový jaký je. Je spíše unavený, často spí. Nejeví již takový zájem o dění v okolí. Více si však přeje být sám. Slovo je čím dál méně. Někdy už mluvit nemůže. Komunikace se děje spíše na úrovni blízkosti, doteků, pohledů. Je dobojováno a nastává čas na poslední odpočinek před dlouhou cestou. Je to fáze smíření. Nemocný není smířený pouze se svou situací. Je jaksí nad věcí. Je svobodný v tom, kdy na svou těžkou situaci myslí a kdy ne. Přijetí je odevzdanost v pravdě a v lásce.

Pokud přijde nemoc a najde se nějaká osoba, která je ochotna o nemocného pečovat, pak je to velmi dobré pro obě strany, i přestože je někdy péče o starou nebo nemocnou osobu velmi náročná. „Blízcí lidé hrají v průběhu nemoci dost podstatnou roli, a jejich chování má značný vliv na to, jak pacient na svou nemoc reaguje.“<sup>40</sup>

V případě, že zůstane v domácnosti jeden z manželů, ať už je to muž nebo žena, a druhý onemocní, zůstává veškerá starost o chod domácnosti, případně i výchovu dětí

---

<sup>40</sup> KÜBLER-ROSS, Elisabeth. *O smrti a umírání: co by se měli lékaři, sestry, duchovní a lidé vůbec naučit od umírajících pacientů*. 1993, s. 138

na jednom z nich. To je velmi náročné, protože do doby než nemoc propukla, se o všechny práce dělili oba manželé, a každý dělal to, co mu bylo bližší a v čem se lépe vyznal. Když onemocní muž, tak všechny mužské práce musí dělat žena, případně si na ně sjednat vhodnou pomoc. Je to těžké, ale většinou si žena lépe poradí než muž, který se do takové situace dostane. Všechny práce v domácnosti, které dříve vykonávala žena, leží na bedrech manžela, který ve většině případů nebyl zvyklý prát, vařit, starat se o děti a dělat podobné domácí ženské práce.

Pracovní vytížení v zaměstnání a všechny starosti o chod domácnosti, starost o nemocného partnera nebo partnerku, to vše má za následek, že dochází ke stresům a úplnému vyčerpání. V tomto případě je dobré, když se najdou příbuzní nebo kamarádi, kteří v těchto případech zaskočí a pomohou s nákupem, pohlídáním dětí nebo podobnou iniciativou, aby osamocený muž nebo žena mohli alespoň někdy vypnout a odreagovat se.<sup>41</sup>

Složitá situace však nastává, je-li v rodině nemocný, nesoběstačný a na rodině závislý stařec. Péče o nemocného, případně starého a nemocného člověka se dá těžko nařídit. Důležitá je motivace, která vede k převzetí náročné péče. Je dána morálními kvalitami rodiny, mravní výchovou a žebříčkem hodnot. Péče o nemocného a závislého starého člověka je velmi náročná. Často se některý zdravý člen rodiny, většinou je to žena, musí obětovat a změnit charakter práce, či kariérovou dráhu, aby mohl pečovat o starého nemocného. Život rodiny nemocného je komplikovaný, je nutné uzpůsobit chod rodiny, případně bytové prostory. Narušují se rekreační možnosti zdravých členů rodiny a někdy se komplikují i vnitřní vztahy v rodině.

Některé rodiny nebo partner tuto situaci jen těžko sami zvládají a je na společnosti, aby se rodinám dostalo takové podpory, aby péči o nemocného nebo starého a neschopného jedince snadno zvládli. Nemalou úlohu v těchto případech hraje zdravotnický personál, bez kterého by rodina nebyla sama schopna o tyto lidi pečovat. V neposlední řadě jde také o nás, kteří chodíme po světě, abychom měli otevřené oči a nezavírali je před našim nejbližším okolím a byli schopni podat pomocnou ruku, když ji někdo v blízkosti nás potřebuje.<sup>42</sup>

---

<sup>41</sup> Tamtéž, s. 138 – 140

<sup>42</sup> PACOVSKÝ, Vladimír. O stárnutí a stáří. 1.vyd. Praha: Avicenum, 1990, s. 54-55

## 4 Praktická část

### 4.1 Cíl výzkumu a metodologie

Cílem bakalářské práce bylo v teoretické části zmapovat možnosti modlitby, zjistit základní poznatky o starých a nemocných lidech. Na to navázat v praktické části výzkumem, který si klade za cíl zjistit vztah nemocných a starých k modlitbě, zjistit nejčastěji pronášené modlitby, vztah těchto lidí k modlitbě a především jaký význam pro ně modlitba představuje a jestli je přibližuje k Bohu.

Ke zjištění cíle práce byla použita kvalitativní metoda zkoumání. Kvalitativní přístup podle Reichela<sup>43</sup> představuje takový postup, kdy se výzkumník snaží najít vhodné řešení zkoumaného sociálního problému bez jakéhokoliv numerického či jiného kvantifikování, spíše se snaží o vytvoření obrazu skutečnosti v její nejkomplexnější podobě. V našem případě jsme jako techniku sběru dat zvolili rozhovory. Rozhovory byly koncipovány takovým způsobem, aby respondenti odpověděli na zvolené výzkumné otázky.

Respondenti byli vybráni tak, aby splňovali zadaná kritéria – člověk starší 60 let nebo trpící dlouhodobou nemocí a dalším kritériem byl požadavek, aby byl praktikující katolík. Rozhovory s vybranými respondenty byly uskutečněny v průběhu prosince 2013 až února 2014. Za místo rozhovoru byla zvolena návštěva u nich doma, aby bylo prostředí pro respondenty co nejpříznivější a nebáli se odpovídat na pokladené otázky.

Analýza dat je prezentována buď formou grafů – především otázky týkající se demografických údajů – pohlaví, věk a vzdělání. Ostatní odpovědi jsou prezentovány prostřednictvím ucelených celků – kazuistik jednotlivých respondentů.

### 4.2 Výzkumný vzorek, výzkumné otázky

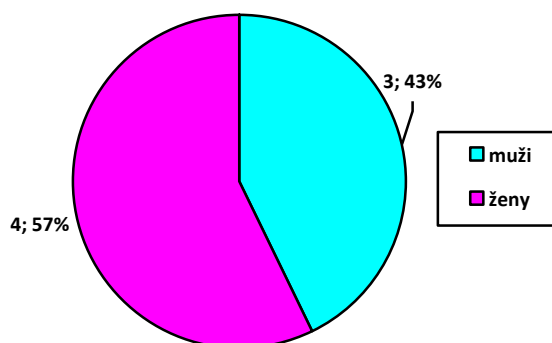
Za výzkumný vzorek byli zvoleni staří lidé z naší farnosti a z okolních farností, kteří buď navštěvovali, nebo stále navštěvují mše svaté. Několik oslovených respondentů odmítlo

---

<sup>43</sup> Srov. REICHEL, Jirí. Kapitoly metodologie sociálních výzkumů. 2009, s. 40–42

o svém životě a vztahu k modlitbě mluvit, nakonec se podařilo rozhovor uskutečnit se sedmi respondenty. Jak už bylo výše zmíněno, byla dvě kritéria výběru těchto respondentů – praktikující katolík a druhým kritériem byl věk nad 60 let nebo dlouhodobá nemoc, avšak všichni respondenti, kteří se výzkumu zúčastnili, měli věk nad šedesát. Žádný respondent nebyl mladší šedesáti let.

**Graf č. 1 – Pohlaví respondentů**



Snahou výzkumného vzorku bylo sehnat stejný počet mužů a žen, nakonec se však výzkumného šetření zúčastnili tři muži a čtyři ženy. Jak je z grafu patrné, žen bylo více než mužů.

**Tabulka č. 1 – Věk respondentů**

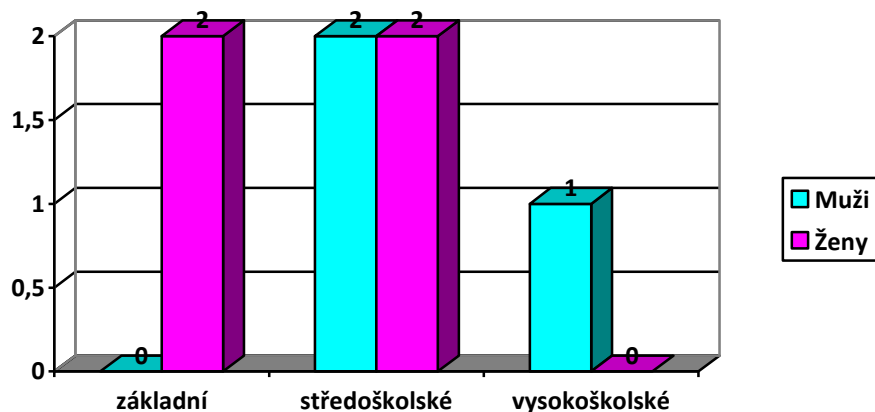
<b>Ženy</b>	<b>75</b>
	<b>84</b>
	<b>85</b>
	<b>91</b>
<b>Muži</b>	<b>60</b>
	<b>67</b>
	<b>71</b>
<b>Průměrný věk</b>	<b>76</b>

Z uvedené tabulky je patrné, že muži byli mladší jak ženy a ani jeden z nich nedosáhl průměrného věku respondentů. Naopak ženy jsou starší a byli i ochotnější zodpovídat položené otázky. Nízký věk mužů může být způsobený tím, že muži se dožívají nižšího průměrného věku než ženy, proto ve starším věku už je mužů, kteří se zúčastňují mše svaté méně než žen. Tři respondenti spadají do kategorie počínajícího stáří, tak jak ji definuje

WHO, jak bylo popsáno v teoretické části, tři respondenti spadají do skupiny vlastního stáří – kmetství, a jedna respondentka se řadí do poslední skupiny – patriarchum – dlouhověkost.

Dalším údajem, který je možný zpracovat a podává nám informace o respondentech je jejich vzdělání.

**Graf č. 2 – Vzdělání respondentů**



Jak je z grafu patrné, dvě respondentky měly pouze základní vzdělání, což může být způsobeno tím, že dříve bylo toto vzdělání pro ženy postačující. Shodně dvě ženy a dva muži mají středoškolské vzdělání. Jeden muž má vysokoškolské vzdělání.

Za výzkumné otázky byly zvoleny následující:

- Modlíte se pravidelně?
- Jaké modlitby se nejčastěji modlíte?
- Ve kterém období Vašeho života jste se nejvíce modlil/modlila?
- Jaký význam má pro Vás modlitba?
- Jaký je Váš vztah k Bohu?

Tyto otázky byly vždy transformovány, tak aby jim respondent rozuměl a bylo možné zjistit odpověď na danou otázku a odpovědi mohli být generalizovány, aby mohl být udělán logický závěr. Výzkumným otázkám vždy předcházely otázky uvolňující a zjišťující demografické údaje o konkrétním respondentu.

## 4.3 Analýza získaných dat

V této části si představíme jednotlivé respondenty a jejich odpovědi na zvolené výzkumné otázky. V závěru kapitoly budou shrnuty výzkumné otázky a nejčastěji zmiňované odpovědi a udělaná jejich generalizace.

### 4.3.1 Paní A

#### **Životní události a typický den respondentky**

Paní A má 75 roků, má čtyři dospělé děti, které mají vlastní rodiny. Paní A je 12 roků vdova. Bydlí v samostatné domácnosti, ale ve stejném domě bydlí i její syn s rodinou, kteří však bydlí ve vrchním patře. Paní A trpí chronickou lymfatickou leukemií.

Paní A má středoškolské vzdělání gymnaziálního typu ukončené maturitní zkouškou. Protože jako mladá nechtěla vstoupit do družstva, tak po maturitě šla na tři roky pracovat do lesa. Potom jí onemocněla maminka, tak asi jeden rok pomáhala tatínkovi s hospodářstvím a starala se o devět let mladšího bratra. V té době se provdala a postupně se starala o tři malé děti. Po krátké mateřské dovolené nastoupila jako pokladník do zemědělského družstva v místě bydliště a k tomu v následujících letech přibrala místní pobočku České spořitelny, kde se sice úřadovalo pouze jedenkrát týdně asi dvě hodiny, ale byla to práce velmi zodpovědná. Za dvanáct roků po třetím dítěti odešla opět na mateřskou dovolenou a měla čtvrté dítě. Po skončení mateřské dovolené nastoupila jako účetní do družstva, ale už se nejednalo o zemědělské družstvo v místě bydliště, ale spojená družstva, kam musela denně asi půl hodiny dojíždět.

V současnosti je paní A v důchodě a její normální den vypadá následovně: Asi v 6 hodin se probudí a pomodlí se krátkou modlitbu po probuzení. Po ranní hygieně si jde ještě na chvíli lehnout, protože v 7 hodin bere léky a po nich se nesmí 1 hodinu jíst a má být v klidu. V té době se modlí a děkuje za to, že se dožila dalšího dne. Pak se nasnídá a jde na dvorek, kde se postará o dobytek (několik slepic a kočku). Když je pěkné počasí, tak se projde po dvoře a pokud jí to zdraví dovolí, tak vykoná nějaké drobné práce, aby měla pocit, že jenom nečeká na smrt.

Během dopoledních hodin někdy vaří nenáročné jídlo, jinak si chodí, nebo jí někdo nosí jídlo ze školní jídelny. Někdy si zajde nakoupit, a když jí není dobře, tak nákup i donášku jídla zajistí rodina. V průběhu dopoledne provádí paní A drobné práce, poslouchá rádio, luští křížovky, případně přečte pár stran v rozečtené knize s duchovní tematikou.

Naobědvá se a po obědě umyje nádobí, poklidí, a odpoledne se řídí zdravotním stavem a počasím. Dle možností chodí na procházku, poslouchá rádio, čte nebo luští křížovky. Kolem 16 hodiny se dívá na vzdělávací pořady v televizi: AZ kvíz, Taxík, aj., nebo na nějaký zajímavý seriál. Ráda sleduje i zprávy, protože byla jedno volební období starostkou obce a neustále jí politika, hlavně komunální zajímá.

Před tím, než se navečeří, se jde podívat na zvířátka a dá jim žrát. Večer někdy přijdou děti nebo nějaká návštěva a povídají si. Když je sama, využívá volný čas na některé oblíbené pořady v televizi: Pošta pro tebe nebo různé vzdělávací pořady. Než jde spát, zakončí den večerní modlitbou, kde poděkuje za celý den.

### **Vztah k modlitbě**

Paní A se pravidelně modlí. Snaží se celý den protkat modlitbou. Modlí se v sanitce cestou do nemocnice na různé zdravotnické zákroky, kterých je velké množství. Nejčastěji se modlí modlitby k Panně Marii a k andělům strážným a desátek Živého růžence.

V době, kdy chodila do práce nebo se zabývala komunální politikou tak neměla tolik času a možností k modlitbě jako teď, kdy je v důchodu a má více času. Docházka na mši svatou je však omezena, protože díky její chorobě (chronická lymfatická leukemie CLL – výzkum 3001) má sníženou imunitu, a pobyt v místnostech, kde se zdržuje hodně lidí, jí moc nevyhovuje. Více se modlí teď ve stáří a také při problémech a nemocích v její rodině.

Modlitba má pro ni velký význam. Děkuje za život, víru a děti. Ve víře byla od dětství vychovávána a nedovede si život bez ní představit. Modlitba je pro ni oporou především v těžkých chvílích života.

Nejvíce se modlí sama, protože bydlí sama v domácnosti. Také před začátkem mše svaté se modlí růženec ve společenství několika věřících. S rodinou se modlí společně většinou na Štědrý den.

Děkuje Bohu za každý nový den, ve kterém se ještě počítá s ní, protože si je vědoma, že zítra už tady nemusí být a neví, jestli dnešní den už není její poslední. Raduje se



ze stvořitelského Božího díla – krásné přírody a maličností, které každodenní běh života přináší. Bude ráda, když tady ještě nějaký čas bude, protože by chtěla vidět vyrůstat svoje vnuky a pravnučky a předat jim alespoň trochu víry v Boha, tak jak jí jí předali její rodiče.

### **4.3.2 Paní B**

#### **Životní události a typický den respondentky**

Paní B žije v manželství. Se svým manželem mají svoji malou domácnost, ale bydlí v domě s rodinou svého syna. Paní B má 84 let a základní vzdělání. Ve 14 letech, v době války musela jít paní B sloužit, aby nemusela odejít pracovat do Německa. Nejdříve sloužila asi 2 roky u sedláka, kde spravovala prasata, pomáhala v zemědělství, selce byla k ruce v kuchyni a pomáhala s dětmi. Byla to tvrdá práce, protože doma tolik dobytka ani malé děti neměly a některé práce, které musela dělat, nikdy před tím nedělala a bylo jí přece jenom 14 roků. Pak složila paní B asi 3 roky u lékaře, který byl příbuzný jejího prastrýce. Zde byla práce lehčí i v lepším prostředí, ale byla daleko od domova a k rodině jezdila jen o svátcích na pár dnů. Téměř celý zbytek života pracovala v zemědělství. Nejdříve soukromě hospodařili a po zestátnění půdy pracovala v JZD. Nejprve na poli, pak se starala o mléko. Z JZD odešla do starobního důchodu.

Normální den paní B vypadá přibližně takto: Asi v 7 hodin vstane a pomodlí se krátkou modlitbou po probuzení. Po ranní hygieně připraví snídani pro sebe a pro manžela. Asi v 8 hodin se nasnídají, manžel jde pracovat ven a paní B se modlí. Modlí se: ranní modlitbu, 1 desátek živého růžence, pobožnost ke svaté Brigitě, růženec na příslušný den.

Během dopoledních hodin vaří, a jestliže jí vyjde chvilka času, ráda si něco přečte. Buď z Katolického týdeníku, nebo nějakou beletrii, ale od věřící autorky (Pittnerová, Javořická, apod.). Také ráda čte o cestování, a pak hledá v mapě, kde se oblast, o které si četla nebo slyšela, nachází. V době postní zásadně odkládá beletrii a čte výhradně duchovní literaturu (Ben Hur, Quo Vadis, atd.).

Před obědem se pomodlí Anděl Páně a modlitbu před jídlem, pak s manželem obědvají. Po obědě umyje nádobí, poklidí, a když má čas, věnuje se nějaké drobné ruční práci – zašívání, pletení ponožek, případně četbě. Odpoledne se paní B snaží pomodlit alespoň jeden další růženec, podle vlastní volby nebo momentálního rozpoložení.

Navečer, hlavně v zimním období, se stanicí Proglas sdílí mši svatou a ty dny kdy není, se modlívá růženec a v postní době křížovou cestu. V letním období chodí alespoň jedenkrát týdně na mši svatou do místního filiálního kostela. V zimním období jí to již stáří a zdravotní stav nedovoluje, což komentuje paní B následovně: „To jsem potom vděčná za návštěvu kněze, který mi přinese svaté přijímání nebo mě vyzpovídá.“

Po večeři se někdy dívá na některé oblíbené pořady v televizi. Pošta pro tebe nebo různé vzdělávací pořady. Než jde spát, tak zakončí den večerní modlitbou, kde poděkuje za celý den.

### **Vztah k modlitbě**

Paní B se pravidelně modlí, ale ne každý den úplně všechno stejně. Nejčastěji se modlí růženec, modlitby k Panně Marii a svatým, také má nějaké oblíbené písně z kancionálu, které si přeřikává nebo předčítá, protože neumí zpívat.

V době, kdy chodila brzy ráno do zaměstnání a měla na starosti celou domácnost a děti, tak se sice modlila, ale ne tolik růženců, ale spíše střelné modlitby a modlitbu vlastními slovy. Když odešla do důchodu a pomáhala dětem s vnuky, tak se začala mnohem více věnovat modlitbě a duchovní četbě. Intenzivněji a více se modlí paní B teď ve stáří, kdy její vnuci a vnučky a občas i dospělé děti skládají nějaké zkoušky nebo se musí kvůli něčemu důležitému rozhodovat, tak ji prosí o modlitbu.

Paní B zdůraznila: „Také proto, že už nemohu tolik pracovat, tak je na nás starých a nemocných, abychom vyprošovali milosti pro všechny ostatní, máme dostatek času. V neposlední řadě také když je někdo v rodině nemocný nebo má před nějakou životní zkouškou nebo rozhodnutím, tak modlitby není nikdy dost.“

Modlitba paní B posunuje úplně do jiného světa, do světa pohody a blízkosti Pána, který nejlépe ví, co je pro nás nejlepší. I když se nesplní, o co v modlitbě prosí, ví, že je to dobré, protože se denně modlí „Buď vůle Tvá“.

Nejvíce se modlí paní B sama, protože manžel moc neupřednostňuje společné modlitby a nejvíce času tráví s ním. Ráda se modlí ve společenství rádia Proglas. Nepravidelně se někdy modlí ve společenství některých vnuků a dětí alespoň jeden desátek růžence a raduje se ze společné modlitby. Také v rodině se modlí společně před obědem, když se jich sejde více.

Její vztah k Bohu je důvěrný a plný oddanosti a důvěry v Boží pomoc a dobrotu. Děkuje za každý den, protože neví, jak si to zasloužila, že je ještě zde na světě a její sestry už téměř o deset roků přežila. Prosí za šťastnou hodinku smrti a těší se, že se jednou s Pánem a se svými blízkými setká na věčnosti.

### **4.3.3 Paní C**

#### **Životní události a typický den respondentky**

Paní C má 85 roků a je 2 roky vdova, bydlí sama v menším rodinném domku, rodiny dvou dcer bydlí ve stejné vesnici nedaleko od ní. Paní C má středoškolské vzdělání gymnaziálního typu, později si však dodělala doplňující pedagogické vzdělání ve Znojmě.

Paní C celý život učila na různých základních školách na okrese Znojmo. V místě bydliště učila na prvním stupni, ale každý rok jiné třídy, podle toho kolik bylo dětí a jak bylo možné třídy kombinovat. Ve většině případů se jednalo o nižší ročníky.

Normální den paní C vypadá přibližně takto: Asi v 7 hodin vstává a pomodlí se krátkou modlitbu po probuzení. Po ranní hygieně se postará o dobytek (několik slepic a koček). Až se postará o zvířata, tak snídá a modlí se: ranní modlitbu, 1 desátek Živého růžence, pobožnost ke svaté Brigitě, růženec na příslušný den a jeden desátek s tajemstvím k Duchu svatému.

Během dopoledních hodin vaří, nakupuje, a protože je sama, tak si někdy uvaří na 2 až 3 dny a zamrazí si to. Jestliže vaření není tak složité, tak si v průběhu vaření něco přečte buď z denního tisku, nebo z Katolického týdeníku, vyluští křížovku, případně přečte pár stran v rozečtené knize s duchovní tematikou.

Před obědem se modlí Anděl Páně a modlitbu před jídlem, pak poobědvá. Po obědě umyje nádobí, poklidí, a když má čas, věnuje se nějakému koníčku: ruční práce – vyšívání, pletení, háčkování, případně četba nebo křížovky.

Kolem 16 hodiny sleduje vzdělávací pořady v televizi: AZ kvíz, Cestománie aj., v 18 hodin sledování zakončí regionálními zprávami. Před tím než se navečeří, tak se jde podívat na zvířata a dá jim žrát, pak se navečeří sama, poklidí a pokud není večerní mše svatá v místním kostele nebo nějaký zasvěcený svátek a nejede na mši svatou do farního kostela,

tak využívá volný čas buď na koníčky, nebo na některé oblíbené pořady v televizi: Pošta pro Tebe nebo různé vzdělávací pořady. Než jde spát, zakončí den večerní modlitbou, kde poděkuje za celý den.

### **Vztah k modlitbě**

Paní C se pravidelně modlí, ale při modlitbě jí často utíkají myšlenky. Nejčastěji se modlí modlitby k Panně Marii a růženec. Ve středním věku, kdy chodila do práce, neměla tolik času a možností k modlitbě a mši svaté jako teď, kdy je v důchodu a má dostatek času. Intenzivněji a více se modlí teď ve stáří, a také když je někdo v rodině nemocný nebo má před nějakou životní zkouškou nebo rozhodnutím.

Při modlitbě má paní C pocit odpoutání se od materiální stránky života, od každodenních starostí, uklidnění a nadějí. Nejvíce se modlí sama, protože bydlí sama. Avšak před začátkem mše svaté se modlí růženec ve společenství několika věřících. V rodině svých dcer se modlí společně většinou před obědem.

Paní C doplňuje: „Člověk je takové nic, a Bohu nestačíme být dostatečně vděční za všechno, co od něho dostáváme. Někdo v mém věku nemůže chodit, já mám zdraví celkem dobré, obsloužím se. Také různé úspěchy dětí, vnuků, moje běžné práce během dne, to je moc věcí, za které by měl být člověk vděčný.“

## **4.3.4 Paní D**

### **Životní události a typický den respondentky**

Paní D je nejstarší respondentkou a má 91 roků. Je vdova 37 let a má dva dospělé syny, vnuky a pravnuky. Má pouze základní vzdělání. Do 41 roků byla ženou v domácnosti a potom pracovala jako kuchařka v mateřské školce. Nyní se o ni stará její rodina. Její normální den vypadá přibližně takto: V 6 hodin ráno se ještě v posteli modlí breviář s rádiem Proglas. V sedm hodin přijde její syn a zatopí ji v kamnech a donese jí snídání. Paní D v 7:30 vstane a nasnídá se.

V dopoledních hodinách se snaží pomodlit první růženec, a pokud je na TV Noe mše svatá z Vatikánu, tak se na ni dívá. Nebo se dívá i na něco jiného (nemá puštěnou televizi

nepřetržitě, jen když ji něco zajímá, co si najde v programu). Před polednem zapíná Proglas a poslouchá promluvu před modlitbou a modlí se Anděl Páně v rozhlasovém společenství.

Po dvanácté se někdy společně s manželem své vnučky modlí jeden desátek růžence (který Tě Panno na nebe vzal) za šťastnou hodinku smrti. Nebo se snaží do oběda pomodlit druhý růženec. Obědvá většinou kolem druhé hodiny odpolední.

Po obědě a někdy i před obědem se snaží projít venku na dvoře a procvičit nohy. Odpoledne se odvíjí její činnost od programu na Proglasu, protože chce využít možnosti společné modlitby, anebo společné mše svaté. Když nemůže dojít na mši svatou do kostela, tak ji svaté přijímání přinese jejich kněz, nebo akolyta. Ve chvílích, kdy neposlouchá rádio Proglas, tak se snaží si číst Katolický týdeník, duchovní literaturu a i klasickou literaturu, ale už hůř vidí, tak čte jen občas. Ráda sleduje v televizi pořady s dechovou hudbou. V sedm večer pravidelně sleduje televizní noviny a večerí.

Večerní program v televizi si paní D vybírá sama a někdy se v tichosti a potmě modlí třetí růženec, pokud se jej už před tím nemodlila s Proglasem. V devět večer se chystá ke spaní a před spaním se modlí společně s Proglasem breviář. V noci občas paní D nespí a v tomto čase se modlí. Jak dodává: „K modlitbě v průběhu celého dne musím doplnit, že už jako starší osoba někdy usnu, a ztrácím přehled, kolik jsem se pomodlila, a kolik se mám ještě modlit. Je to pro mě velmi namáhavé, ale obětuji to v důvěře Pánu.“

### **Vztah k modlitbě**

Paní D se modlí pravidelně. Nejčastěji se modlí růženec. Předtím než ovdověla, se nevěnovala modlitbě a účasti na mši svaté, tak jako nyní. Děti ji odešli z domu a mohla chodit na mši svatou i ve všední den a začala se pravidelně modlit růženec. V roce 2005 se přestěhovala k vnučce, aby se o ni starala a tím paní D získala možnost modlit se s Proglasem. Od roku 2010 sleduje televizi Noe, a myslí si, že nebylo období, kdyby se modlila víc.

Modlitba je pro paní D důležitá, sama o ní říká: „Je pro mě průvodcem, se kterým procházím celý den. Chvilí, ve které mohu promlouvat s Pánem, děkovat, prosit za odpuštění a vyprošovat milosti sobě, nebo svým blízkým. Zejména prosím za milost víry pro syna a důvěřuji Pánu, že mým úkolem je, abych se za něho modlila.“

Velkou část dne se paní D modlí sama, ale snaží se pravidelně v modlitbě spojit prostřednictvím medií se společenstvím věřících. Někdy se modlí s manželem své vnučky,

anebo s knězem při jeho návštěvách. Podle svých slov se paní D domnívá, že je prostá žena a nemá teologické vzdělání. Avšak říká: „Bohu upřímně důvěřuji a odevzdávám mu do rukou svůj život se všemi svými chybami a nedostatky. Toužím se s ním jednou setkat v blaženém patření a doufám v milost vzkříšení těla v den poslední, a proto se snažím vyprositi si milosti, abych si to svým životem zasloužila, protože vím, jak málo vlastních sil k tomu mám.“

#### **4.3.5 Pan Z**

##### **Životní události a typický den respondenta**

Pan Z má 60 roků, je ženatý a má tři dospělé děti. Syn ještě studuje na VŠ, ale dvě dcery už pracují. Děti se stále vracejí na víkend domů, protože jsou ještě svobodné. Pan Z má úplné střední odborné vzdělání. Před válkou a po válce pan Z pracoval jako svářeč ve firmě. V devatenácti letech odešel na vojnu, kde strávil dva roky. Po návratu z vojny se vrátil k původní práci, ale při práci pět roků studoval na střední škole a toto studium zakončil maturitou. V následujícím roce se oženil a odešel na nové pracoviště. Jezdil na vlečce s lokomotivou. Zde pracoval téměř patnáct roků. Asi pět let před odchodem měl dopravní nehodu v práci, a díky ní už nemohl jezdit s vlakem. Později byl odsouzen a 2 měsíce strávil ve věznici. Odkud si odnesl podlomené zdraví. Po návratu z vězení onemocněl diabetem mellitem, a i když už s vlakem mohl jezdit, zase mu to nedovoloval zdravotní stav, a proto odešel a od té doby do dnes pracuje v textilní firmě jako mistr.

Normální den pana Z není jednoznačný, protože stále pracuje a to ve směnném provozu. Když má ranní, tak vstává ve 4.45, potom se s manželkou asi 25 minut modlí: ranní modlitbu, jeden desátek Živého růžence a pobožnost ke svaté Brigitě. Od 6 hodin pracuje, a protože je jeho úkolem dohlížet na dělníky, kteří jsou na různých pracovištích vzdálených od sebe, tak při přecházení z budov má dost času, a ten čas využívá k modlitbě. Z práce přijede domů asi v 15 hodin, když je potřeba, tak cestou nakoupí. Odpoledne se doma postará o dobytek (slepice a králíky), přichystá topení a v letních měsících pracuje na zahradě. V zimě si buď čte, nebo něco kutí. Až přijde manželka z práce, tak se společně navečeří, jdou navštívit rodiče a večer se pomodlí a jdou spát. Pokud je ještě čas, tak si pan Z čte.

Pokud má pan Z odpolední směnu, tak vstává asi v 6.30, opět se modlí modlitby, jako při ranní směně, společně s manželkou se nasnídá, a pak sám pracuje kolem dobytka a na zahradě. V poledne, jak přijde manželka z práce, tak se naobědvají a pan Z se vypravuje

do práce. Na odpolední směně má většinou více klidu a při přecházení z jednotlivých pracovišť se modlí růženec. Z práce se vrací pan Z ve 22.30, krátce se pomodlí a jde spát.

Pokud chodí na noční směnu, tak se kolem 6.30 vrací z práce. Společně s manželkou se pomodlí stejné modlitby jako při ranní směně, pak se nasnídá a jde spát. Vstává těsně před polednem. Po hygieně většinou zasedne k obědu a po obědě pomůže s úklidem kuchyně a jde pracovat na dvůr. Když přijde manželka z práce, tak se navečeří a pak společně pracují. Do práce pan Z odchází po deváté hodině, a opět při procházení pracovišť využívá volnou chvíli a modlí se. Víkendy jsou podobné, jen jsou všichni doma a tak si užívají volna a sebe navzájem. Než jde pan Z spát, tak zakončí den večerní modlitbou, kde poděkuje za celý den.

### **Vztah k modlitbě**

Pan Z se denně modlí, většinou podle toho jakou má v práci směnu nebo je-li víkend. Většinu modliteb se modlí ráno a během dne se modlí podle možností. Pravidelně se modlí před jídlem a večer před spaním. Nejčastěji se modlí růženec, modlitby k Panně Marii a už více než rok se modlí také pobožnost ke svaté Brigitě. Podle možností se někdy modlí s dětmi a manželkou ranní chvály a nešpory.

Pan Z sdělil: „V mládí jsem se tolik nemodlil. Měl jsem mnoho zájmů, a na modlitbu nebylo tolik času. Pak přišly starosti o děti, zdraví všech členů rodiny a správný chod domácnosti. Také v době, kdy jsem měl nehodu, to nebylo nejlehčí. Na dva měsíce jsem musel opustit manželku a ona zůstala doma sama s třemi malými dětmi. Po návratu jsem onemocněl zákeřnou celoživotní nemocí (diabetes mellitus) a bylo potřeba více modliteb, abychom se všichni s touto skutečností dokázali vyrovnat. Teď, když jsem už starší, tak si více uvědomuji, že modlitba je to nejdůležitější v mém životě. Od Pána jsem dostal čas, a ten bych chtěl co nejvíce využít.“

Pan Z tvrdí, že je pro něj modlitba nepostradatelným prvkem dne, bez kterého si nedovede svůj život představit. Je pro něj posilou pro jeho každodenní život, a pomocí modlitby se snaží být lepší a přiblížit se více k Bohu. Nejčastěji se pan Z modlí společně s manželkou a o víkendu i s dětmi. Cestou do práce a během dne, kdy mu vyjde chvíle času, se modlí sám. Upřednostňuje modlitbu společnou, ale ne vždy jsou k ní vhodné podmínky.

Vztah pana Z k Bohu je založen na plné důvěře a oddanosti. Také první myšlenka v situaci, kdy si sám neví rady je směřována právě na Pána Boha. Pan Z se na něj obrací s prosbou o radu, pomoc nebo vnuknutí, aby vše dobře dopadlo. Prosí za šťastnou hodinku smrti, a těší se, že se jednou s Pánem a se svými blízkými setká na věčnosti.

### 4.3.6 Pan Y

#### Životní události a typický den respondenta

Pan Y má 67 roků, je rozvedený a má jednoho dospělého syna. Je vyučen kuchařem a číšníkem, poté vystudoval střední školu a v 50 letech začal studovat Teologické nauky na Teologické fakultě v Olomouci. Po pěti letech úspěšně zakončil státní závěrečnou zkoušku, má vysokoškolské vzdělání. Nejprve pan Y pracoval jako číšník v Jednotě, po několika letech se stal vedoucím hotelu. Zde byl mnoho let a mimo hotelových hostů, se věnoval učňovské mládeži. V Jednotě celkem pracoval 39 roků. Posledních 9 roků před důchodem pracoval jako kuchař v hospodě. Šest roků je ve starobním důchodu.

Normální den pana Y začíná osobní modlitbou, následuje modlitba církve – breviář – ranní chvály. Po modlitbě následuje hygiena a snídaně. Potom trochu práce dle potřeby a duchovní četba. V poledne se pan Y modlí Anděl Páně s Proglasem a naobědvá se. Pracuje podle možností a ročního období. Pomodlí se breviář a snaží se jít každý den na mši svatou. Navečeří se, podívá se na zprávy a pomodlí se kompletář. Než jde spát, zakončí den večerní modlitbou, kde poděkuje za celý den.

#### Vztah k modlitbě

Pan Y se snaží modlit pravidelně a modlitbě a duchovní četbě přikládá velkou váhu. Nejraději má soukromé modlitby a modlitbu církve, ale není mu lhostejná ani společná modlitba, na kterou dochází před začátkem každé mše svaté. Během dne využívá především modliteb střelných.

V mládí a v pubertě se pan Y tolik nemodlil. Po devadesátém roce se daleko více začal zajímat o svůj duchovní život, vstoupil k premonstrátům, začal studovat Teologickou fakultu a začal se i více modlit. Teď v důchodu má na modlitbu více času a klidu. Modlitba je pro něho setkání s Bohem, které je pro něj nepostradatelné. Snaží se při ní více děkovat jak prosit.

Nejvíce se pan Y modlí sám, protože bydlí sám. K modlitbě nepotřebuje absolutní klid, vyhovuje mu mírná zvuková kulisa. Ve společenství se modlí při společném růženci přede mši svatou a na různých duchovních akcích. Na setkání katechetů se společně modlívá buď nešpory, nebo kompletář. Rád se modlí ve společenství posluchačů rádia Proglas.



Pan Y říká: „Můj vztah k Bohu je velice důležitý. Bez Boha si nedovedu život představit, vnímám jeho přítomnost čím dál víc a všude, mám rád takové neustálé rozhovory se všude přítomným Bohem, Kamarádem a Přitelem, On je se mnou a já s Ním.“

#### **4.3.7 Pan X**

##### **Životní události a typický den respondenta**

Pan X má 71 let. Čtyři roky je vdovec. Má tři dospělé děti, synové se oženili a dcera se stala řádovou sestrou. Pan X má středoškolské vzdělání. Celý život pracoval v zemědělství v družstvu a po revoluci začal soukromě hospodařit. Nyní žije na vesnici v malém rodinném domku. Zatím je soběstačný. V minulosti vyučoval náboženství.

Normální den pana X vypadá přibližně takto. Vstává kolem půl sedmé. Pomodlí se krátkou ranní modlitbu, ranní chvály a nasnídá se. Poté se postará o drobné domácí zvířectvo, přečte si zprávy na internetu. Navštěvuje především křesťanské stránky – signály.cz, vira.cz apod. Když je nějaký svátek anebo slavnost či pout' v okolí, tak se jí vždy zúčastní a také on sám je aktivně činný a poutě pořádá – především zájezdy do Medjugorije. Pokud je doma, tak se naobědvá, odpočne si, přečte si knihu s duchovní tematikou a poté se stará, hlavně v létě, o dům a zahradu. V zimě častěji sleduje televizi – nejčastěji TV Noe. Jak sám říká, snaží se žít podle evangelia: „Podle evangelia lze žít a je to krásné.“

Navečer se snaží zajít na mši svatou, ať už ve farnosti nebo v nejbližším okolí. Pokud je potřeba, tak čte první čtení. Po mši svaté se občas zúčastní různých kroužků – katechetů apod. Den vždy ukončí krátkou modlitbou, kdy děkuje za uplynulý den.

##### **Vztah k modlitbě**

Pan X se pravidelně modlí, nejčastěji se modlí některé části denní modlitby církve, růženec nebo různé pobožnosti ke svatým. Často se společně s poutníky modlí růženec a zpívá poutní písně. Nejvíce se modlil po odchodu dcery, která odešla studovat do Říma a po smrti manželky. Intenzivněji se modlí, když čelí životním zkouškám on sám nebo členové jeho rodiny. V současné době se snaží každý den zúčastnit mše svaté anebo různých

poutí v nejbližším okolí, ale rád jezdí i na křesťanské akce, které se konají na různých místech republiky.

Modlitba pro pana X je nepostradatelnou součástí života. Vždy se utíká k modlitbě, když má čas, buď pomocí střeňných modliteb nebo prostřednictvím společenství věřících, ať už na mši svaté nebo poslechem rádia Proglas či sledováním televize Noe. Nejčastěji se modlí sám, ale upřednostňuje společnou modlitbu. Vždy se snaží zúčastnit růžence, který se modlí společenství věřících přede mši svatou. Společně se členy rodiny se modlí před společným obědem, pokud mají nějakou rodinou slavnost.

Pan X je odevzdaný vůli Boží. Snaží se žít a zprostředkovávat evangelium svému okolí a nejbližší rodině. Jak sám říká, Bůh je pro něj přítelem, na kterého se obrací, když je mu nejhůře, ale i tehdy, pokud je důvod k oslavě, chvále a vzdávání díky.

#### 4.3.8 Vyhodnocení výzkumných otázek

Tato část krátce shrnuje poznatky získané na zvolené výzkumné otázky a následující kapitola 4.4 Diskuse tyto poznatky konfrontuje s poznatky získanými z teoretické části.

První výzkumná otázka zjišťovala, **zda se respondenti modlí pravidelně**. Bylo zjištěno, že všichni respondenti se modlí pravidelně. Někteří se modlí více modliteb v ranních hodinách a večer zakončují krátkou modlitbou. Většina respondentů se modlí průběžně celý den, buď cestou do práce, nemocnice nebo ve společenství věřících nebo zprostředkovaně prostřednictvím křesťanských médií – rádia Proglas a televize Noe.

Druhá výzkumná otázka zjišťovala, **jaké modlitby se respondenti nejčastěji modlí**. Bylo zjištěno, že mezi nejčastěji zmiňovanými modlitbami je růženec. Další zmiňované modlitby jsou desátek Živého růžence, různé části denní modlitby církve, střeňné modlitby, modlitba Anděl Páně, pobožnost ke svaté Brigitě, křížové cesty apod.

Další výzkumná otázka zjišťovala, **ve kterém období života se respondenti nejvíce modlili**. Výzkum zjistil, že mnozí se více začali modlit v důchodu, kdy mají na modlitbu více času. Často zmiňovaná byla i modlitba v období životních zkoušek a po čas nemoci, kdy se modlitby respondentů zintenzívněly.

Předposlední výzkumná otázka zjišťovala, **jaký význam má pro respondenty modlitba**. Z výzkumného šetření vyplynulo, že je pro ně nepostradatelnou součástí života. Při modlitbě mají někteří pocit odpoutání se od materiální stránky života a každodenních starostí. Modlitba jim přináší naději a uklidnění.

Poslední výzkumná otázka se snažila zjistit, **jaký mají respondenti vztah k Bohu**. Někteří respondenti jej považují za svého přítele nebo otce. Ostatní jsou si vědomi svoji maličkosti a ubohosti a snaží se děkovat za všechno, co jim Bůh nadělil.

#### 4.4 Diskuse

Část týkající se stáří a nemoci byla důležitá především k vhodnému výběru respondentů pro praktickou část. K výzkumu byli vybráni respondenti spadající do všech skupin stáří – počínající stáří, vlastní stáří a patriarchum.

V teoretické části byly popsány způsoby modlitby. I když respondenti ve většině případů nejsou seznámeni s tímto dělením, využívají všechny možné způsoby, což dokládaly jejich odpovědi. Při mši svaté se účastní klanění a velebení – především při adoraci. Mezi respondenty je hodně využívána forma prosebné modlitby, kdy prosí Boha o vyslyšení svých proseb.

Často zmiňovaná byla přímlovná modlitba, kdy se respondenti modlí za své děti nebo vnuky, kteří je o modlitbu prosí, aby se dokázali správně rozhodnout. Také modlitbu díkůvzdání zmínili všichni respondenti, kdy každý den děkují za prožitý den, a pan Y zmínil, že se snaží víc děkovat než prosit. I paní A je vděčná za každý den, protože její nemoc ji nedává šanci prožít mnoho dnů. Přesto si je vědoma, že svojí modlitbou může mnohé změnit. Pan X zase řekl, že je potřeba chvály, což spadá do způsobu modlitby chval, kdy chválí Pána za to, že je.

Někteří respondenti se modlí při lehčí práci, jízdě autem nebo sanitkou, tudíž se domnívám, že kromě naučených modliteb využívají i formu vnitřní modlitby, kdy setrvávají v Boží přítomnosti a rozmlouvají s ním.

Význam modlitby, jak byl popsán v teoretické části, naznačoval, že je potřeba neustálé modlitby, kdy je třeba, aby věřící setrval v neustálém rozhovoru s Bohem. Domnívám se,

že k tomu může přispět především pravidelnost modlitby. Jak z výzkumných otázek vyplynulo, všichni respondenti se pravidelně modlí, a svůj den se snaží protkat modlitbou ať už formou střelných modliteb, modlením se růžence, popřípadě poslechem křesťanských medií, kde se modlí a tak se respondenti k této modlitbě připojují. Mají pocit, že se nemodlí sami a jejich modlitba, má i větší váhu, protože jak je napsáno v Bibli: „Kde jsou dva nebo tři shromážděni ve jménu mém, tam jsem já mezi nimi (Mt 18,20).“

V teoretické části bylo zmíněno, že modlitba je životní nutností, a jak sami respondenti uvedli, nejsou schopni si život bez modlitby představit. Modlitba pro ně představuje odpoutání se od materiální stránky života a každodenních starostí. Navíc jim modlitba přináší naději a uklidnění.

## Závěr

Cílem této bakalářské práce bylo zmapovat vztah nemocných a starých k modlitbě, zjistit nejčastěji pronášené modlitby a především jaký význam pro ně modlitba představuje, a jestli je přibližuje k Bohu.

První kapitola byla věnována objasnění tématu modlitby, jejímu rozdělení, různým způsobům modlitby, z nichž nejčastěji prezentované jsou prosebné a přímlyvné modlitby. Neméně důležitá byla i problematika významu modlitby, kdy je potřeba být v neustálém vztahu s Bohem, protože i samotný Kristus dlel na modlitbách dnem i nocí.

Druhá kapitola pojednává o problematice stáří, snaží se vysvětlit pojem stáří, klasifikovat jednotlivé skupiny starých lidí a obtíže, s kterými se potýkají. Součástí této kapitoly je i pojednání o vyrovnání se s problémy, které stáří přináší a především pomoc, která je potřebná ze strany příbuzných a přátel těchto starých lidí.

Poslední kapitola teoretické části se zabývá problematikou nemocných. Vysvětluje pojem nemoc jako stav, kdy člověku chybí zdraví. Vyjmenovává základní druhy nemocí a nastiňuje, jak je možné se s nemocí vyrovnat, a to především prostřednictvím svátosti nemocných.

Praktická část vymezuje cíl práce, popisuje výzkumný vzorek a uvádí výzkumné otázky, kterých se týkalo kvalitativní šetření, které bylo provedeno metodou rozhovorů. Analýza získaných dat prokázala, že respondenti se pravidelně modlí a modlitba má pro ně nezastupitelný význam v jejich životě. Modlitba pro respondenty představuje odpoutání se od materiální stránky života a každodenních starostí. Dále jim modlitba přináší naději a ztišení. Život bez modlitby si respondenti nedokážou představit, protože ve většině případů je celý jejich den protkán modlitbou.

Respondenti se nejčastěji modlí růženec, modlitbu Anděl Páně, breviář, pobožnost ke svaté Brigitě a vlastní střelné modlitby. Využívají jak proseb, přímlyv, tak i díky. Jejich modlitby je přibližují k Bohu, který se jim stává oporou v jejich každodenním životě.

## Anotace

Příjmení a jméno autora: ČECH Vlastimil

Instituce: Katedra pastorální a spirituální teologie CMTF UP v Olomouci

Název práce: *Modlitba v životě starých a nemocných*

Vedoucí práce: Luisa Karczubová, Th.D.

Počet stran: 50

Počet příloh: 0

Počet titulů použité literatury: 23

Klíčová slova:           nemoc  
                                  staří  
                                  modlitba

Bakalářská práce se zabývá problematikou modlitby u starých a nemocných lidí. Shrnuje základní poznatky o modlitbě a jejím významu pro staré a nemocné. Stěžejní část práce je věnována zjišťování jaký mají staří a nemocní lidé vztah k modlitbě a jaké modlitby se nejčastěji modlí a jaký význam pro ně modlitba představuje. Bylo zjištěno, že všichni respondenti se pravidelně modlí a modlitba představuje nepostradatelnou součást jejich života, bez které si svůj život už neumějí představit.

## Resumé

ČECH, Vlastimil      Modlitba v životě starých a nemocných

Bakalářská práce

Cílem bakalářské práce bylo zmapovat vztah nemocných a starých k modlitbě, zjistit nejčastěji modlené modlitby a především jaký význam pro ně modlitba představuje, jestli je přibližuje k Bohu. Práce je rozdělena do čtyř kapitol. První kapitola pojednává o modlitbě jako důvěrném vztahu k Bohu. Druhá kapitola se zabývá stářím a obtížemi, které jsou s tím spojené. Třetí kapitola se věnuje problematice nemocí, druhům nemocí a jejich zvládnutí. Čtvrtá kapitola zachycuje a nastiňuje vztah sedmi starých a nemocných lidí k modlitbě a popisuje jaký má pro ně význam.

Bakalářská práce poukázala na fakt, že s pravidelností modlitby se staří a nemocní lépe vyrovnávají s obtížemi života, cítí, že se jejich vztah s Bohem prohlubuje a dokážou se lépe odpoutat od materiální stránky života a každodenních starostí.

## Summary

ČECH, Vlastimil. Prayer in the life of old and seriously ill people

Bachelor thesis

The aim of this thesis was to map out the relationship of the seriously ill and old people to prayer, to determine the most frequently praying prayers and especially get to know the importance of prayer for them, and whether prayer bring them closer to God. The work is divided into four chapters. The first chapter discusses prayer as an intimate relationship with God. The second chapter deals with old age, difficulties that are associated with it and the possibilities of coping with it. The third chapter deals with the issue of illnesses, types of illnesses and their mastery. The fourth chapter describes and outlines the relationship of seven old and seriously ill people to prayer and describes what meaning has it for them.

Bachelor thesis pointed to the fact that the regularity of prayer of old and ill people can cope better with the difficulties of life, they feel that their relationship with God deepens and are better able to free themselves from the material side of life and everyday worries.



## Literatura

ČECHOVÁ, Marie. *Výskyt chronických onemocnění u žáků základní školy*. Brno, 2010. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta. 61 s.

ČEVELA, Rostislav, KALVACH, Zdeněk a ČELEDOVÁ, Libuše. *Sociální gerontologie: úvod do problematiky*. 1. vyd. Praha: Grada, 2012, 263 s. ISBN 978-80-247-3901-4.

HÄRING, Bernhard. *Viděl jsem tvé slzy: útěšná knížka pro nemocné a jejich blízké*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 1996, 102 s. ISBN 80-7021-196-2.

HAŠKOVCOVÁ, Helena. *Fenomén stáří*. 1. vyd. Praha: Panorama, 1990, 407 s. ISBN 80-7038-158-2.

HUDEČKOVÁ, Helena a KUČEROVÁ, Eva. *Úvod do sociální politiky*. 1. vyd. – 3. dotisk. Praha: Česká zemědělská univerzita v Praze, 2011, 122 s. ISBN 978-80-213-1086-5

*Kancionál: společný zpěvník českých a moravských diecézí*. 30. vyd., 2. vyd. v nakl. Katolický týdeník. Praha: Katolický týdeník, 2004, 1 zpěvník (595 s.). ISBN 80-866-1503-0.

*Katechismus katolické církve*. 1. vyd. Praha: Zvon, 1995, 793 s. ISBN 80-711-3132-6.

KÜBLER-ROSS, Elisabeth. *O smrti a umírání: co by se měli lékaři, sestry, duchovní a lidé vůbec naučit od umírajících pacientů*. 1. vyd. Turnov: Arica, 1993, 251 s.

MALÍKOVÁ, Eva. *Péče o seniory v pobytových sociálních zařízeních*. 1. vyd. Praha: Grada, 2011, 328 s. ISBN 978-80-247-3148-3.

*Mezinárodní statistická klasifikace nemocí a přidružených zdravotních problémů: MKN-10 : desátá revize : aktualizovaná verze k 1. 1. 2009. 2., aktualiz. vyd. Praha: Bomton Agency, 2008, 860 s. ISBN 978-809-0425-903.*

MÜHLPACHR, Pavel. *Gerontopedagogika*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2004, 203 s. ISBN 80-210-3345-2.

NEČAS, Emanuel, a kol. *Obecná patologická fyziologie*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2005, 377 s. ISBN 80-246-0051-X.

PACOVSKÝ, Vladimír. *O stárnutí a stáří*. 1. vyd. Praha: Avicenum, 1990, 135 s. ISBN 80-201-0076-8.

REICHEL, Jiří. *Kapitoly metodologie sociálních výzkumů*. 1. vyd. Praha: Grada, 2009, 184 s. Sociologie (Grada). ISBN 978-80-247-3006-6.

SALAJKA, Milan. *Modlitba věřícího společenství*. 1. vyd. Praha: Blahoslav, 1979, 110 s.

SAYOUD SOLÁROVÁ, Kateřina. *Analýza speciálně pedagogických a speciálně andragogických přístupů k terapii osob s neurologickým onemocněním v seniorském věku*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2010, 238 s. ISBN 978-80-210-5287-1.

STROUD, Marion. *Stáří je dar*. 1. vyd. v KN Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1996, 1 neustránovaný svazek. ISBN 80-7192-090-8.

ŠPIDLÍK, Tomáš. *Prameny světla: (příručka křesťanské dokonalosti)*. 4. vyd. (v nakl. Refugium). Olomouc: Refugium Velehrad-Roma, 2009, 471 s. ISBN 978-80-7412-035-0.

TOMÁŠEK, František. *Katolický katechismus*. 7., přeprac. vyd. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1968, 149 s.

TOPINKOVÁ, Eva, NEUWIRTH, Jiří. *Geriatric pro praktického lékaře*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 1995. 299 s. ISBN 80-7169-099-6.

TOMEŠ, Igor. *Sociální politika: teorie a mezinárodní zkušenost: výběr z přednášek přednesených na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy*. 1. vyd. Praha: Sociopress, 1996, 213 s. ISBN 80-902260-0-0.

TUGWELL, Simon. *Modlitba: život s Bohem*. 1. vyd. Překlad Pavel Kolmačka. Olomouc: Velehrad, 1995, 90 s. ISBN 80-901-6149-9.

VIEWEGH, Josef. *Psychologie stáří*. Brno: Ústav pro další vzdělávání středních zdravotnických pracovníků, 1972, 44 s.